

**XIINXALA HAALA DHIHEENYA AFI WALSIMANNAA
CAASLUGAA KITAABA BARATAA
KUTAALEE 9 FI 10**

BEETEL MALKAAMUU ABDIISAATIIN

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA(MA)
AFAAN OROMOO BARSII SUUF GAMISAAN
GUUTTACHUUF DHIHAATE**

**MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORII
KOLLEEJII NAMOOMAA, QO'ANNOO
AFAANOTAA JOORNAALIIZIMII FI QUUNNAMTII
YUUNIVERSIITII FINFINNEE**

HAGAYYA 2010

FINFINNEE

**XIINXALA HAALA DHIHEENYA AFI WALSIMANNAA
CAASLUGAA KITAABA BARATAA
KUTAALEE 9 FI 10**

BEETEL MALKAAMUU ABDIISAATIIN

GORSA: AMAANU'EEL ALAMAAYYOO(PHD)

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA(MA)
AFAAN OROMOO BARSISUUF GAMISAAN
GUUTTACHUUF DHIHAATE**

**MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORII
KOLLEEJII NAMOOMAA, QO'ANNOO
AFAANOTAA JOORNAALIIZIMIIFI QUUNNAMTII
YUUNIVERSIITII FINFINNEE**

HAGAYYA 2010

FINFINNEE

Yuunivarsiitii Finfinnee

Dhaabbata Qorannoo Digirii Duraa Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa Digirii lammaaffaa (MA) Gamisaan Guuttachuuf Mataduree:
“*xiinxala haala dhiheenya fi walsimannaa caaslugaa kitaaba barataakutaalee 9 fi 10*” jedhu
irratti Beetel malkaamuutiin qophaa’ee sadarkaa qorannoo Yuunivarsiitii Finfinnee kan guute
ta’uu ni mirkaanessina.

Koree Qormaataa

Qoraa alaa: _____ Mallattoo: _____ Guyyaa: _____

Qoraa keessaa: _____ Mallattoo: _____ Guyyaa: _____

Gorsaa: _____ Mallattoo: _____ Guyyaa: _____

Itti gaafatamaa muummee yookaan Qindeessaa sagantaa barnootaa Digirii Lammaaffaa (MA)

Axereeraa

Kaayyoon qorannoo kanaa haala dhihaannaafi walsimannaa caaslugaa kitaabilee barataa Afaan Oromoo kutaalee 9fi 10 bara 2005 maxxanfame xiinxaluudha. Galma ga'insa kaayyichaatiif kitaabni barataa, qajeelchi barsiisaafi silabasiin sakatta'amee jira. Kitaabni barataa, qajeelchifi silabasiin iddatteeffamanii jiru. Iddattoolee kanneen irraa ragaa walitti qabuuf ammoo meeshaalee funaansa ragaa sakatta'a dookumentiitti dhimma bahaamee jira. Ragaan argame mala qorannoo akkamtaafi ammamtaa walmakaa (mala makoon) qaacceffamee, ibsamee jira. Ragaa kana irraas wanti hubatame dhihaannaan walsimannaa qabiyyee caaslugaa kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10 hanqina qabaachuu isaati. Dhihaannaa caasluga kitaabilee kanneen keessa jiru boqonnaadhaa gara boqonnaatti; akkasumas kutaadhaa kutaatti jiru xiyyeeffannoon kan hinkennamneef ta'uu; walsimannaa boqonnaa tokkoo gara itti aanuuttifi kutaadhaa kutaatti jirus bakki kennamee xiqqaa ta'uun hubatamee jira. Kanarraa kan ka'e, dhihaannaan qabiyyee caaslugaa kitaabilee kanneen keessaa kan barattootaa haala gaariin hirmaachisuun caasluga dammaqinaan akka baratan taasisu miti. Akkasumas, dhihaannaan caaslugaa kitaaba barataa qajeelcha barsiisaafi silabasii xiyyeeffannoo guddaa kan barbaaduudha. Dhihaannaan caaslugaa kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10 boqonnaalee keessatti qabiyyee dhihaatan walsimannaa akka qabaataniif; akkasuma, kutaadhaa kutaatti walsimannaa caasluga kitaabilee kanneenin keessatti dhihaatan cimsuun akka barbaachisuufi hanga kitaabni fooyya'utti garuu barsiisonni tooftaa uumaanii qabxiilee kana xiyyeeffannaa keessa galchuun barsiisuu akka qaban bu'aa qorannoo kanaa irraa kan argameedha.

Galata

Hunda dura akkan jiraadhee har'a ga'ee hojii kana hojjedhu kan nataasise waaqayyoonin galateeffadha.

Itti aansuun nuffii tokko malee gorsaafi deggarsa barbaachisaa ta'e hunda naaf gochuun milkaa'ina qorannoo kanaatiif kan nawaliin dhaabbatan gorsaa koo Dr,Amaanuu'eel Alamaayyoo baay'iseen galateeffadha.

Akkasumas, qorannoo kana akkan galmaan ga'uuuf dadhabbiifi nuffii tokko malee hanga xumura qorannookootti kan nafaana dhaabbate abbaa manaakoo Qixxaataa Tottoobaa osoon hingalateeffati darbuu hin barabaadu.

Kana malees, bu'aa ba'ii hedduu keessa darbuun bakkan har'a ga'e kanaaf bu'ura jalqabaa kan ta'an abbaakoo obbo Malkaamuu Abdiisaafi haadhakoo aadde Muluu Gammachuu oolma isaanii hundaaf nan galateeffadha.

Dhumarratti qorannookoo kanaaf deggersa yaadaafi kan kana fakkatu naaf gochuun kan na bira dhaabbatan hunda galateeffachuun barbaada.

Baafata

Qabiyyee

Fuula

Axereeraai

Galataii

Baafata iii

Gabateewwan vi

Boqonnaa Tokko 1

Seensa 1

1.1. Ariirrata Qorannichaa 1

1.2 Ka’umsa Qorannichaa 5

1.2. Kaayyoo Qorannichaa 6

1.2.1. Kaayyoo Gooroo 6

1.2.2. Kaayyoo Gooree 6

1.3. Barbaachisummaa Qorannichaa 7

1.4. Daangaa Qorannichaa 7

1.5. Hanqina Qorannichaa 8

1.6. Qindoomina Qorannichaa 8

Boqonnaa Lama 9

Sakatta’a Barruu 9

2.1. Hiika Caaslugaa 9

2.2. Tooftaalee (Malleen)caaslugni ittiin dhihaatu 11

2.2.1. Haala dhiheenya caaslugaa ibsuun shaakaluu. 13

2.2.2. Haala Dhiheenya Fakkeenyyotaa Shaakaluun caaslugaBaasuu 14

2.3. Ulaagaalee caaslugni kataaba barnootaan dhihaatu guutuu qabu.	16
2.4. Haala Qindaa'inaa fi Dhiyeenya Gilgaalaa	18
2.5. Maalummaafi faayidaa meeshaalee barnootaa.....	19
2.5.1. Silabasii	21
2.5.2. Kitaaba Barnootaa	22
2.5.3. Qajeelcha barsiisaa ilaalchisee:	24
2.6. Sakatta'a Barruu Walfakkii.....	25
BOQONNAA SADII	27
Saxaxaafi Mala Qorannichaa	27
3.1. Seensa	27
3.2. saxaxa qorannichaa.....	27
3.4 Maddoota Ragaalee	27
3.5 Mala Filannoo Iddattoo	27
3.6 Meeshaalee Ragaalee Ittiin Funaanname	28
3.6.1 Sakatta'a Dokumentii	28
3.7. Mala Qindaa'inaafi Qaaccessa Ragaalee	30
Boqonnaa Afur.....	31
Qaacceessa Sakatta'a Kitaabilee.....	31
4.1. Seensa.....	31
4.2. Hojiiwwan Caaslugaa Akka Walii Galaatti Kitaabilee Kanneen Keessatti Dhihaatan.....	32
4.2.1. Caasluga KBAO kutaa 9 ^{ffaa} keessatti dhihaate	34
4.2.2. Caasluga KBAO kutaa 10 keessatti dhihaate.	38
4.3. Haala Caaslugni Itti Qindaa'e.	43
4.4. Haala Walsimannaa Caaslugaa Boqonnaadha Gara Boqonnaatti KBAO kutaalee 9 fi 1046	
4.5. Xiinxala Walsimannaa Caaslugaa Kutaadhaa Gara Kutaatti	49

4.6. Xiinxala Dhihaannaa Caasluga Kan Silabasii, KBAO Kutaa 9, 10 Fi Qajeelcha Barsiisaa Kutaalee Sagaliifi Kudhanii	53
Boqonnaa Shan	57
Guduunfaafi Yaboo.....	57
5.1. Guduunfaa	57
5.2. Yaboo	58
Wabiilee	60
Dabaleewwan.....	63
Dabalee A: Qabxiilee Caasluga KBAO Sakatta’uun Guutaman.	63
Dabalee B : Qabxiilee caasluga KBAO sakatta’uun guutaman.....	65

Gabateewwan

Gabatee (1)xiinxala gosoota gaaffilee caasluga KBAO kutaa 9 ^{ffaa}	32
Gabatee (2) xiinxala gosoota gaaffilee caasluga KBAO kutaa 10 ^{ffaa}	33
Gabatee (3) xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaadha gara boqonnaatti KBAO kutaa 9. ...	46
Gabatee(4) xiinxala walsimannaacaaslugaa boqonnaadhaa gara boqonnaatti KBAO kutaa 10 ^{ffaa}	48
Gabatee 5: xiinxala qabiyyee caaslugaa kutaalee 9fi 10 boqonnaa 1fi 2.....	49
Gabatee 6: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 3fi 4.....	50
Gabatee 7: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 5,6,7 fi 8	51
Gabatee 8: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 9 fi 10	51
Gabatee 9: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 11,12,13 fi 14	52
Gabatee 10: xiinxala walsimannaa qabiyyee caaslugaa Silabasii KBAO kutaa 9 fi qajeelcha barsiisaa kutaa salgaaffaa	53
Gabatee 11: xiinxala walsimannaa qabiyyee caaslugaa KBAO kutaa 10, silabasii fi qajeelcha barsiisaakutaa kurnaffaa	55

Boqonnaa Tokko

Seensa

1.1. Ariirrata Qoranichaa

Seerluga afaanii barsiisuun xiyyeeffannaa kan argate walakkeessa jaarraa 19^{ffaa} keessa akka ta'e beektotni ni ibsu. Akka Richards and Rodgers (2001) jedhanitti, yeroo afaan mala jijjiirraa caaslugaa (Grammar translation method) barsiifamaa turetti, kan jalqaba dhihaatee gadi fageenyaan xiinxalamuu eegale seerluga afaaniiti. Itti aansuun beekumsa caaslugaarraa argameen dalagaan jijjiirraa himaa fi barreeffama afaan barnootaa gara afaan biraatti taasifamaa ture. Yeroo sana caaslugni kan barsiifamu dura seera afaanii tarressanii barreessuun seerichatti dhimma bahuun gilgaalota jijjiiruun akka shaakalan taasifamaa ture. Sababni isaas kitaabonni caaslugaa (caaslugni baruu-barsiisuu) waa'ee caasaa fi seera afaanii osoo hin taanee afaanichaatti fayyadamuu barsiisuudha.

Haaluma walfakkaatuun, jalqaba jaarraa 20^{ffaa} keessa caasluga barsiisuun karaa afaan barsiisuu isa guddaa fi angafa ta'ee fudhatamaa ture. Yeroo kanatti caasaa fi qaama afaanii biroof sadarkaa gadaanaatu kennameefi ture. Sababni beektotarraa dhihaatu ammo caasluga afaan tokkoo beeknaan walii galteef oolchuun (itti fayyadamuun) ni danda'ama kan jedhu ture. Haata'u malee, yaadni kun bara 1970-an keessa mormii cimaa kaasee ture. Innis dubbataa afaan tokkoo cimaa ta'uuf seera afaanichaa beekuu qofa osoo hin taanee haala seerichi waliigaltee dhugaa keessatti dhimma itti ba'amu beekuudha; kan jedhu yaada hayyoota birooti. Akka yaada hayyoota kanaatti seera afaanii (caasluga) waliigaltee keessaa barachuutu barbaachisa. Yeroo walfalmiisiisaa kana keessa xiyyeeffannaan caasluga barsiisuu qofarratti laatamee ture xiqqaachaa deeme. (Richard and Renandya, 2002).

Ta'ullee, yeroo ammaa kana seerluga barsiisuun xiyyeeffannaa akka qabu sirna barnoota afaanii keessatti nimul'ata. Beektonni seerluga barsiisuun barbaachisaa akka ta'e itti waligaluun, barattoonni beekumsa seerlugaa gaarii hinqaban taanaan dandeettii afaanii dagaagfachuuf hir'ina cimaa akka qaban ibsu. Yeroo ammaa dhimmi gaaffii ta'e garuu seerluga barsiisuufi dhiisuu osoo hintaane gosa tarreeffama caasaa seerlugaa keessaa kami haa barsiifnuufi akkamitti karaa bu'a qabeessa ta'een barsiisuu dandeenya kan jedhudha (Richards and Renandya, 2002).

Afaan barsiisuun umrii dheeraa akka qabu hayyootni ni ibsu. Dhimma kana ilaalchisuudhaan Richards and Rodgers, (2001:1) yoo ibsan, “Language teaching came into its own as a profession in the twentieth century,” jedhu. Jaarraan ibsame kun yeroo barnootni afaanii ogummaa mataa isaa danda’ee itti beekameedha malee sanaan dura hojiin afaan basiisuu hinturre jechuu miti. Waggoottan 500 dura Afaan Laatinii biyyoota dhihaa biratti afaan barnootaa, afaan daldalaa afaan amantaafi afaan mootummaa ta’ee tajaajilaa turuun isaa ni himama. Jaarraa 16^{ffaa} keessa garuu afaanotni akka Afaan Faransaayi (French), Afaan Xaaliyaaniifi Afaan Ingilizii sababa jijjiirama siyaasaa Awurooppaa keessa tureetiin tajaajila kennuu jalqaban. Yeroo kanatti immoo, Afaan Laatinii humna dhabaa dhufe. Jaarraa 18^{ffaa} keessa “Afaanotni Ammayyaa” kaarikulamii manneen barnootaa Awurooppaa keessa galanii tajaajila kennuu eegalanis adeemsaafi seerri isaan hordofan kanuma Afaan Laatinii sana ture.

Barattootni seera afaanii qo’atanii sammuutti qabatu. Barnootni caaslugaafi dubbisuudhaaf iddoo guddaa laata. Afaan dhalootaatti jijjiiranii dubbachuun waan ulfaataa ture. Jaarraa 19^{ffaa} keessatti immoo, haalli afaan barsiisuu mala qo’annaa Laatinii bu’uureffachuudhaan waalteffamee afaan alaa qo’achuudhaaf qophaa’e. Kitaabotni yeroo sana qophaa’anis seerluga bu’uureffatanii qophaa’an. Caaslugni kunis seera afaanii hamma tokko ibsuudhaan himoota gaggabaaboo fayyadamuurratti xiyyeeffata. Haala kanaan erga itti fufeen booda, tooftaan afaan barsiisuu ammayyaa’aan uumame.

Seenaa barnoota Afaan Oromootti yemmuu dhufnu immoo, Afaan Oromoon afaan barnootaafi barnoota afaanii ta’uun isaa yeroo dhiyoo keessadha.

Barnoota afaanii keessatti, dhimmootni xiyyeeffannoo jalqabaa argachuu qaban itti fayyadama kanneen armaan gaditti dhiyaatan kana akka ta’an hayyootni ni ibsu. Isaanis, kanneen akka, dhamsaga, jecha, hima, hiikaa fi fayyadama jechootaati. “Language education means studying about the usage of the five major elements languages like: phonology , syntax, semantics, morphology and usage in order to facilitate communication systematically”. Yule. (1996:15) Jechuun ibsa.

Akkuma yaada kanarraa hubachuun danda’amutti, wantootni barnoota afaanii keessatti hammatamuu qaban, caacculee afaanii shanan: dhamsaga, jecha, hima, hiikaafi fayyadama irratti

xiyyeeffachuun sirrii akka ta'eedha. Kanaaf, caacculee kunneen irratti xiyyeeffachuun saayinsii isaanii irratti hundaa'uudhaan yemmuu barsiisnu, dhamsaga saayinsii xindhamsagaatiin, jecha; saayinsii xinjechaatin, hiika, saayinsii xinhiikaatiin, hima; saayinsii xinhimaatin, akkasumas, fayyadama immoo, saayinsii xinhaala jedhu irratti xiyyeeffachuun barnoota afaanii barachuus ta'ee, barsiisuu qabna jechuudha.

Haala dhihaannaacaaslugaa ilaalchisee, hayyoonni xinqooqaa bara 1930 eegalanii silabasii caasluga barsiisuu qindeessuu fi seera filannaa akaakuu tarreeffama caasaa caasluga hojiirra oolchuu jalqaban. Ta'ullee, filachuun caasluga sadarkeessuu waliin walitti hidhata. Sadarkeessuu caasaa caasluga barsiisuuf silabasii keessatti tartiibaan kaa'uudha. Kun immoo seerlugin kitaaba keessatti barbaachisummaa qabuun walduraa duubaan dhihaachuu akka qabu mul'isa. (Richards, 2001).

Mala duriin barsiisuu keessatti afaan barsiisuun, caasluga tarreessuun dhiheessuudha. Haalli tartiibessa mala durii kun garee jechootaa yookiin hirmaannaa dubbii (maqaa, bamaqaa, ibsa maqaa, gochima, gochibsa...) jechuun eegala. Hayyoonni biro immoo caasaa bal'aa kan akka gaalee maqaa fi gaalee xumuraa irraa eegalu filatu. Mala baruu barsiisuu keessatti isa tokkichaa fi hundaa ol filatamaa ta'e hin jiru. Kanaaf namni barsiisa irratti bobba'ee jiru tokko malawwan barsiisuu garaagaraa akkaataa barbaachisummaa isaatti fayyadamuun murteessaa akka ta'e beektonni ni ibsu. Kuns, barataa kan giddugaleeffateefi itti fayyadama afaaniif bakka guddaa kan laatuudha. (Richards and Renandya, 2002; Bastone, 1995).

“Seerluga yemmuu barsiifnu galmi inni dhumaa seerluga ta'uu hinqabu. Barnoonni hiika Afaanichaa hawaasummaafi itti fayyadama xiinqooqaa, galumsaafi kkf akka beekan isaan kanneeniin walqabsiifnee barsiisuu qabna.” (Celce-Murcia, 1991:466-67)

Dandeettiiwwan xixiqqoo keessaa qophii kitaaba barataa keessatti qabiyyeen ka'u tokko dhimma dandeettii caaslugaati. Caasluga barsiisuun afaan barsiisuu fi barachuu keessatti dhimma baay'ee barbaachisaa ta'ee dha. Haata'u malee kophaa isaa osoo hintaane, dandeettii dubbachuufi barreessuu waliin walsimannaa kan qabu dha.

Akka caasaa afaanitti sagalee, dhamsagoota, latiilee, jechoota, gaalee, hima, hiika ilaallachuu danda'a. Qabiyyeewwan caasluga kunneenis sadarkaa adda addaa keessatti tartiiba isaanii eeganii kitaaba barataa keessatti dhihaachuu qabu. Garuu yeroo baay'ee afaan barachuu jechuun

hunda caalaa seerota ykn caasaalee afaan sanaa sirriitti beekuudha jedhanii namoonni kaahan ni jiru. Barreesitoonni biroon ammoo afaan tokko barsiisuu keessatti caasluga barsiisuun gahee xinnoo qaba ykn gahee homaa hinqabu jedhanii kaahu. Haata'u malee, barnoota afaanii keessatti caasaa afaanii tokko kophaatti xiinxaluunis ta'e, caasluga baarreeffama keessatti xiinxalanii qeequun dandeetti barbaada waan ta'eef sirritti baratamuu qaba. (Yuunivarsiitii jimmaa, 2007).

Caaslugni kitaaba keessatti akka qabiyyeetti yemmuu dhihaatu karaa sadiin dhihaachuu danda'a.

- ✓ Haala dhiheenya bu'aa (product approach)
- ✓ Haala dhiheenya adeemsaa (process approach)
- ✓ Haala dhiheenya dandeettii (Skill approach)

Qabiyyeen barumsaaf dhihaatu sun ammoo:

- Xindhamsaga keessaa :-sagaleelee dubbifamaafi dubbachiisaa, seera birsagaa, qindoomina sagalee ta'uu danda'a.
- Xiiinlatii keessaa:-dhamjechoota, akaakuu dhamjechoota, dhamjechoota hortee fi umamatee, garee jechootaa, jechoonni afaan sanaa akkamitti akka umaman akkasumas ,ulaagaa garee jechootaa qoqqooduu ilaallachuu danda.
- Xiinhima keessaa :- caasaa gaalee, miseensota gaalee, mataa gaalee, goosota gaalee, caasaa himaa, hima salphaafi xaxamaa, himootaa adda addaa tajaajila isaaniitiin, walsimannaa mat himaafi xumuraa, tajaajila gaaleewwanii hima keessatti dhimmoonni jedhan akka qabiyyee seerlugaatti shaakala waliin kitaaba barataa keessatti ka'uu danda'u.
- Xiinhiika keessatti: hiika jechootaa, gaalee, himootaa, wa'een ergaa afaanii sadarkaa sagaleerraa kaasee hanaga dubbii bal'aa jirutti ka'uu danda'a. (Yuunivarsiitii jimmaa, 2007).

1.2 Ka'umsa Qorannichaa

Qorannoon kun haala dhihaannaafi walsimannaa caasluga kitaaba barnoota Afaan Oromoo keessatti dhihaatuuf bu'ura ta'uu danda'a jedhamee yaadama. Beekumsaafi itti fayyadama afaan tokkoo keessatti seera afaanichaa qixaan beekuun baay'ee barbaachisaadha. Seerri afaanii kunis, seera seerlugaa, ijaarsaa jechootaa fi kkf ifatti beekamuu qabu. Bu'uuruma kanaan, haala qindoomina ijaarsa jechoota Afaan Oromoo hubachuuf dhiyaannaa xinjecha afaanichaa bu'uura godhachuun adda baasanii beekuun barbaachisaadha. Seera qindoomina ijaarsa jechoota Afaan Oromoo beekuun immoo, seera afaanichi itti dhiyaatu hubachuuf beekumsa argachuudha (Ijaaraa, 1999; Sharma and Tuteja, 2005).

Kanarraa ka'uun qorattuun gumaacha qorannoo haala dhihaannaafi walsimannaa qabiyyee caaslugaa geggeessuun, galma ga'iinsa qabiyyichaa ilaalcha keessa galchuun kaka'umsa kan horatte qorannoo kanaan dura mata duree kanaan kallattiinwalfakkaatu hojiirra oole amma sakattaatetti hin argine. Haata'umalee, guutummaan guutuutti hinjiru jechuu miti. Qorannoo kanneen irraa qorannoo kana kan adda godhu, kitaaba barnoota Afaan Oromoo kutaalee 9 fi 10 irratti bu'uureffachuun haala dhiheenyaafi walsimannaa irratti xiyyeeffachuu isaati.

Dassee (1988) kitaabni barnoota afaanii hanqina qabaachuun isaa akka hin oolleefi hanqinoonni jiran ammo, yeroodhaa gara yerootti sakatta`amanii ilaalamuudhaan fooyya`uu akka qaban ibsee jira. Kanaafuu, kitaabonni barnoota afaanii yeroo addaddaaqophaa'an ija ogummaatiin ilaalanii madaaluun dhimma barbaachisaa fakkaata.

Waan kanata'eef haala caaslugni kitaaba Afaan Oromoo keessatti dhihaate irratti qorannoo gaggeessuun barbaachisaadha. Sababni isaas, haalli caaslugni KBAO kutaalee 9fi 10 keessatti itti dhihaatee jiru quubsaafi ga'aa kan hin taaneedha. Qorattuun Afaan Oromoo kutaalee 9 fi 10 barsiisaa turte. Turtii ishee kana keessatti caasluga barsiisuu fi barachuu ilaalchisee hanqinaalee garaagaraa barsiisotaafi barattoota quunnaman haalaan hubatee jirti. Hanqinaalee kanneen keessaa inni ijoon haala dhiheenyaafi walsimannaa qabiyyeerratti, gaaffii barattoonni barsiistattiif dhiheessaa turaniidha. Gaaffii barattoonni dhiheessanis, gilgaala seerlugaan kitaaba barataa keessatti dhihaate dhiistee qabiyyee biraa alaa fiddee akka isaan barsiistu kan gaafachaa turaniidha. Kun kan hubachiisu barattoonni dhihaannaa caasluga kitaaba barataa kutaa 9 fi 10 ti

waan hin quufneef ta'uu danda'a. Waan kana ta'eef, hanqinaalee kanneen qorachuudhaan furmaata kennuun barbaachisaadha.

Akka ka'umsaatti qorattuun haala dhiheenyaafi walsimannaa caasluga kitaaba barataa kutaa 9 fi 10 qorannoo gaggeessuuf kan kakaase haala dhiheenyaafi kutaalee lamaan gidduutti seerlugni jiru walsimaafi wal hin simuu isaa xiinxaluun hanqinoota gama kanaan barnoota afaan Oromoo irratti mul'ataniif furmaata barbaaduuf. Sababii qorattuun kitaaba Afaan Oromoo kutaalee 9 fi 10 haala dhihaannaafi walsimannaa caasluga irratti xiyyeeffatteef ammo kitaabicha fayyadamtee barsiisaa waan turteef. Yeroo barsiisaa turte keessumaa haala dhiheenya caasluga irratti hanqinaalee gama afaan barsiisuutiin mul'atan xiinxaltee furmaata laachuufiidha.

Kanarratti hundaa'uun qorannoon kun gaaffilee bu'uuraa armaan gadiif deebii barbaaduu yaala.

1. Qabiyyeen caasluga kitaabilee barataa kutaa 9 maali?
2. Qabiyyeen caasluga kitaabilee barataa kutaa 9 maali?
3. Malli Caaslugin ittiin dhihaate maali? (Yaaxina irraa ka'amoo fakkeenya?)
4. Kutaa sagal keessatti kan dhihaate kan kudhan keessatti dhihaate faana hammam walqabata?
5. Qabiyyeen caasluga kitaabilee barataa keessatti dhihaatee, kan qajeelcha barsiisaafi silabasii keessatti dhihaatee wajjin hammam walsimaa?

1.2. Kaayyoo Qorannichaa

1.2.1. Kaayyoo Gooroo

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa dhiheenyaafi walsimannaa caasluga Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaalee 9^{ffaa} fi 10^{ffaa} kanbara 2005/ALI/ maxxanfame xiinxaluudha.

1.2.2. Kaayyoo Gooree

Kaayyoon gooree qorannichaa;

1. Qabiyyeen caasluga kitaaba barataa kutaa 9^{ffaa} keessatti dhihaate maal maalirratti akka xiyyeeffatan xiinxaluu.
2. Qabiyyeen caasluga kitaaba barataa kutaa 10^{ffaa} keessatti dhihaate maal maalirratti akka xiyyeeffatan xiinxaluu.

3. Malli caaslugni ittiin dhihaate kam akka ta'e xiinxaluu.
4. Caaslugni kutaa sagal keessatti dhihaate kan kudhan keessatti dhihaate faana walsimaafi hin simuu isaa adda baasuu.
5. Qabiyyeen caaslugaa kitaaba barataa keessatti dhihaate kan qajeelcha barsiisaafi silabasii keessatti dhihaatee wajjin walsimachuufi dhiisuu isaa xiinxaluu.

1.3. Barbaachisummaa Qorannichaa

Beekumsi caaslugaa adeemsa baruu-barsiisuu barnoota afaanii keessaa isa tokkoodha. Kanaaf, qorannoo kanaan bu'aan argamu qaamota kanaa gadiif barbaachisummaa qaba jedhamee abdatama.

- Hayyoota meeshaalee barnoota Afaan Oromoo (kitaaba barataa) qopheessaniif madda rakkoo dhiheenya caaslugaa eera.
- Dhaabbata yookiin namoota rakkoo kanarratti leenjii kennaniif madda odeeffannoo ta'uu danda'a.
- Nama qorannoo caaslugaarratti bal'inaan gaggeessuu barbaaduuf ka'umsa ta'uun gargaara.

1.4. Daangaa Qorannichaa

Daangaan qorannoo kanaa kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaalee 9 fi 10 bara 2005 maxxansaman yoo ta'u, kallattiidhaan kan irratti xiyyeeffatuu xiinxala qabiyyee caaslugaa kitaabilee kanaa haala dhiheenyaafi walsimannaa irratti xiyyeeffachuun.

Kitaabonni barnoota Afaan Oromoo kutaalee 9fi 10 tokkoon tokkoo isaanii boqonnaalee kudha saddeet saddeet duraa duubaan of jalaa qabu. Boqonnaalee kanneen jalatti immoo, gilgaalonni ogummaa afaanii shaakalsiisuuf qopha'anii jiru. Akkasumas, gosoonni afaanii kitaabichaan dhihaatan hundi osoo xiinxalamanii gaarii ture. Haata'u malee, kana raawwachuuf yeroofi humna guddaa barbaachisuu isaa irraa kan ka'e qorattuun kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaalee 9fi 10 keessaa caasluga qofarratti daangessuuf dirqamtee jirti.

Xiyyeeffannoon inni dabalataa walsimannaa qabiyyee caaslugaa kitaaba barataa, silabasii, qajeelcha barsiisaafi mana barumsaa sadarkaa lammaffaa Beengu'aati. Manni barumsaa kun magaalaa guddittii Oromiyaa Finfinnee irraa kilomeetira 610 Magaalaa guddittii Godina

Wallaggaa lixaa Gimbii irraa kiloomeetira 175 fagaachuun Aanaa Mana Sibuu keessatti kan argamtudha. Sababii manni barumsaa kun filatameef qorattuun achii barsiisaa waan jirtuufidha.

1.5. Hanqina Qorannichaa

Qorannoo kana adeemsisuu keessatti hanqinaalee muraasni mudataniiru. Isaan keessaa inni jalqabaa, hanqina yerooti. Qorattuun hojii baruu-barsiisuu otoo hojjattuu waan adeemsisteef baay'ina hojiirraa kan ka'e, haqina yeroo guddaan mudateera. Kana jechuun akka barbaaddetti bilisa taatee qorannicha qofaaf bakka kennitee hojjachuun, kitaabilee wabii adda addaa yeroo mara manaafi gabaatti ykn mana dubbisaatti deddebitee dubbisuun hubannoo ishee cimsachuu keessatti hanqinni yeroo ture salphaa miti. Inni kan biraan kitaabileen wabii mata duree kanaan walqabatu, afaan Oromoon kan barreeffame baay'inaan kan hinjirre ta'uun hanqina biraa ture. Walumagalaatti, qabxiileen armaan olitti tarreeffaman kanneen qorannoon kun haala barbaachisaa ta'een akka hinadeemsifamneef danqa uumanillee qorattuun amma humna ishee hojjachuun keessa bahuu dandeesseetti.

1.6. Qindoomina Qorannichaa

Qorannichi boqonnaawwan gurguddoo shanitti qoodamee jira. Boqonnaan tokko ariirrata qorannichaawaliigalaan ibsa. Kunis, ariirrata, ka'umsa, kaayyoo gooroofti gooree, barbaachisummaa, daangaa, hanqinaafi qindoomina qorannichaa fa'i. Boqonnaan lama sakatta'aa barruuti. Boqonnaa kana keessatti barruulee yaaxxinaafi barruulee walfakkiitu dhihaate. Boqonnaan sadii mala qorannichaati. Mataduree kana jalatti malaawwan qorannichaa, madda odeeffannoo, mala filannoo iddattoo, meeshaalee funaansa ragaa, adeemsa ragaa walitti qabuufi mala qaaccessa ragaalee faatu dhihaate. Boqonnaan afur qaacceessa sakatta'a kitaabileeti. Kutaa kana keessatti ragaalee sakatta'a kitaabaa, qajeelcha barsiisaafi silabasii irraa argametu xiinxalamee ka'amee jira. Boqonnaan shan goolabaafi yaboodha. Mataduree kana jalatti xiinxala sakatta'aa dookumentii irraa argannoowwan argaman duraaduubaan erga dhihaatanii booda; argannoowwan kanneenirratti hundaa'uudhaan qorattuun hanqinoota jiran furuuf wantoota furmaata jettee yaaddu yaboo kutaa kana keessaatti dhiheessitee jirti.

Boqonnaa Lama

Sakatta'a Barruu

2.1. Hiika Caaslugaa

Akka hayyuleen adda addaa ogummaa barumsa afaan alaa yookiin lammataa irratti himteefi hojiirra oolinsa isaarratti hirmaatan ibsanitti, hiika caaslugaa isa dhiphaafi bal'aa jedhanii teessisuun ni danda'ama (Nasr,1972; Ur 1996; Atkins and etal,1995). Hiikni caaslugaa isa dhiphaan maalummaa caaslugaa isa durii qofaa osoo hin taanee kaayyoo, tooftaafi xiyyeeffannoo afaan barsiisuuduubatti hafa hojii baruufi barsiisuu afaanii haalaan kan ibsuudha.

Maalummaa akaakuu hiika kanaa yoo ilaalame mala jechoonni adda addaa himoota sirrii ta'an ijaaruuf walitti qinda'aniidha. Hiikni kun caacculee afaanii adda addaa keessaa himoota qofa akka meeshaatti of keessatti qabata. Qaamota himootaa isa oliifi gaditti argaman kan hiika(ergaa guutuu) dabarsuu danda'an kan hammatemiti. Haala hiika kanaatiin kaayyoon barnoota caaslugaa himoota haalaan sirrii ta'an ijaaru danda'uudha. (Nasr, 1972) .(Ur,1996: 75) yaaduma kana cuunfuu danda'u yo kaa'u,'Grammar is some times defined as the way the words are put together to make correct sentence'jedha.

Akka waraabbii kanaatti, xiyyeeffannoo guddaan adeemsa baruufi barsiisuu keessatti kan laatamu sirroomina himootaatiif waanta'eef, barattoonniifi barsiisonni waliin dubbii yookiin shaakala dubbiitiif bakka hin laatan. Haata'u malee, gosti hiika caaslugaa kun akka Atkins and et al,(1995) fi(Nasr,1972) jedhanitti, adeemsa baruufi barsiisuu afaanii keessatti jabeenya mataasaa niqaba. Innis walitti dhufeenyi jechootaa hiika yookiin ergaa tokko dabarsuuf baay'ee barbaachisaadha.

Hiikni bal'aan caaslugaa yoo isa dhiphaa kanaan madaalamu, caasawwan adda addaa sadarkaa sagaleetii hanga qaamolee dubbii yookiin barreeffama himaa ta'anii ergaa guutuu dabarsuu danda'an mara: garaagarummaa sagaleessuu (Variation in the pronunciation) kan qubeessuu (spelling variation): haalota saala afaan adda addaa keessatti addaan baasaniifi kan kana fakkaatan kan dabalatuudha. (Ur.1996;75). Akka yaada hayyuu kanaatti, rakkooleen adda addaa dubbii afaan lammaffaa keessatti mudachuu danda'an garaagarummaa caasaalee adda addaa

keessatti mul’ataniidha. Hiikni kun, akka hayyuu kanaatti, gaaffilee “haalli hiika kanaa kan dhiphaatiin wal fakkeessu maal fa’i? jedhan deebisuu kan danda’uudha.

Qabxiileen akaakuu hiikaalee lachuu walitti fidan keessaa, ‘himni’ akka qaama afaaniitti fudhatamuufi tartiibni jechootaa bakka guddaa qabaachuu isaaniiti. Akka hiika kanaatti erga hiika qabaatanii qaamonni afaanii martuu (sagaleerrra hanga qaamota himaa olitti jiran) fudhatama qabu, barumsi caasaafi hiikni qaamota afaanii hundi xiyyeeffannoo gaafata.

Walumaa galatti, akaakuun hiika caaslugaa kun yaadota adda addaa hayyuuleen barumsa tooftaa waliin dubbii caaslugaa ilaalchisanii ka’an kan fudhatuudha. Kana malees, hiikni kan walitti bu’insa himteewwan haalota afaan lammaffaafi isa duraa kan salphisuudha. (Nasr, 1972). Xiyyeeffannoon barumsa afaanii haalota hawaasa afaan sana keessa jiru afaanichaan ibsuu, dogoggora uumuu, sodaa salphisuu, caasaa afaanichaa dhalootaan barachuufi kan kana fakkaataniidha.

Haata’umalee, rakkoon ilaalcha kanaa guddaan seeronni mataa isaaniitiin seerota osoo hintaane, fedhiidha. Kana jechuun, seerri altokko caasaa tokko keessatti fayyadu yeroo biroo ammoo seeraan ala ta’uu mala.

Akka ilaalcha warra duriitti (The traditional view) “seerluga jechuun seera jechoonni hima keessatti unkaa fi waalduraa duuba sirrii ta’e qabaniidha.” Haa ta’u malee, seerri kun yeroo hunda hojjechuu dhiisuu ni danda’a. Akka ilaalcha warra birootti (another view of grammar), seerluga jechuun karaa itti ergaa sirrii ta’e walqunnamtii kam keessattuu amma danda’ametti walitti qindeessan jechuudha. Ilaalchi kun kan inni nu gaargaaru akkaataa itti jechoonni haala murtaa’aa ta’ee tokkoon walitti qindaa’aan qofa osoo hin taane, karaa filatamaa ittiin walitti qindaa’anis nuhubachiisa. Kanaaf, xiyyeeffannoon keenya bifa ykn unkaa fi caasaa qofarratti osoo hintaane,

Waa’ee Afaanii barsiisuu mannaa dandeettii afaanichaa barsiisuu wayya, Kaayyoon seerluga barsiisuu akka barattoonni seera afaanicharratti hundaa’anii, daree keessattis ta’ee dareen alatti haala gaariin waliigalanii fi namoota isaan bira hinjirreef odeeffannoo rakkina hin qabne dabarsuu danda’aniif isaan gargaara. Aadaa seenaa fi falaasama hawaasa sanaa, waa’ee seenaa dhaloota dhalootatti dabarsuuf faayidaa guddaa qaba. Afaanicha ragaa gahaa ittiin barreessuuf seerluga beekuun nibarbaachisa.

Hayyoonni barnoota afaanii seerlugaa deeggaran barumsa afaanii keessatti shaakalli dhihaatu haala dhiheenyaafi mala barsiisuu seerluga afaaniitiif ta'uun deeggaramuu qaba yaada jedhu hordofu. Kana jechuunis kitaabni barumsa afaaniitiis dhimma seerluga afaanichaatiif xiyyeeffannoo kennuu qaba yaada jedhu ofkeessaa qaba.

Atkins, et al (1995) jecha caasluga jedhutti hiika laachuuf ammoo, yaada beektotaa ilaalchotaa lamatti qoodu. Akka ilaalcha duriitti caaslugni sirna seerota xinhimaa kan qindaa'ina himoota sirrii keessatti tartiibaafi akkina jechootaa murteessaadha. Ilaalchi inni biraan ammoo, caasluga karaa gochaa walii galtee keessatti ergaan amma danda'ametti ga'umsaan akka itti qindaa'u kanjedhuudha. Ilaalchi kun haala jechoonni akkina wayiitti qindaa'an qofa osoo hin taane kam filatanii itti fayyadamuu akka qaban nama hubachiisa.

Walumaagalatti, ibsa beektonni adda addaa kennan irraa ka'uun hiikaan caaslugaa ibsa dandeettii xinqooqa afaaniiti. Caaslugni tuuta seerota afaaniiti. Seeronni afaanii immoo kan lakkoofsaan beekaman ta'ullee, walirraa maddisiisuun kan lakkoofsaan hin daagofne godhamuu danda'a. 'walduraa duuba dhufaatiin jechootaa, gaaleewwaniifi ciroowwanii haala dubbatama afaanichaatti walfaanomuun yommuu dubbataman yookiin barreeffaman seera afaaniin walsimuu barbaachisa. Tuutni seerota afaanii kun ammoo, caasluga jedhama' jedha (Ur, 1996).

2.2. Tooftaalee (Malleen)caaslugni ittiin dhihaatu

2.2.1. Haala dhiheenya caaslugaa ibsuun shaakaluu

2.2.2. Haala Dhiheenya Fakkeenyoata Shaakaluun caaslugaBaasuu

Malli Barsiisuu karoora waliigalaa mala shaakalli kutaa keessatti ittiin dhihaatufi tartiiba ittiin baratamu kan ilaallatudha. Kanaafuu maalummaan qabiyyee afaanii fi yaddiddamni afaan barsiisuu walitti qindaahanii kutaa keessatti kandhihaatan mala fi qindoomina addaa shaakala sanaaf ta'u filachuun waan ta'eef qophii shaakalaa keessatti gahee guddaa qaba.

Jecha mala jedhu kana Richards and Rodgers(1986) akka hiikanitti 'karoora tartiiba meeshaaleen afaanii itti dhiyaataniidha. Isaan kana gidduus wal fakkeessuun kan hin jirreefi hundi isaanii haala dhiheenya filatame irratti kan bu'uureffateedha.'

Tooftaalee caaslugni ittiin dhihaatu Crystal (1997) sadarkaalee akkayaa afaanii afuritti qooduun kamtu dura dhufuun barsiifamuu akka qabu yaada dhiheessa. Sadarkaaleen afaanii arfan inni

kaa'u ammoo sadarkaa xindhamsagaa, xinsaga, xiinhimaafi xiinhiika. Sadarkaaleen akkayaa damee birootti qoqqoodamuun qo'atamuu danda'u. Haata'u malee, xiyyeeffannaan kan itti laatamuu gaaffii kamtu dura dhiyaachuun barsiifama jechuudha. Akka yaada hayyoota xinqooqa Ameerikaatti haalli dhiheenya caaslugaa ibsa xinsagaan eegaluu qaba. Itti aansuun ammoo, xindhamsaga, xinjecha, xiinhimaafi xinhiika jechuun caasaa xiqqaarraa eegalee gara caasaa bal'aafi wal xaxaatti deemuu qaba. (Crystal, 1997).

Haata'u malee, bara 1970-anii as malli baruu-barsiisuu barnoota afaanii walii galtee irratti kan xiyyeeffateedha. Akka Celce-Murcia (1988) ibsutitti dandeettiiwwan gosa afur of keessaa qaba. Isaanis;

I. Dandeettii xinqooqa hawaasaa

Dandeettiin kun kan dubbataan yookiin barreessaan ergaasaa akkaataa nama itti dubbatuutti yookiin barreessuufiitii ibsu ta'ee dandeettii haala waliigalaa kaayyoo waliigalteeti.

II. Dandeettii ergaa dubbii/barreeffamaa hubachuu

Kun immoo ergaa barbaadame dabarsuuf, dandeettii jecha filachuu, tartiibessuufi qindeessuuti. Haalli qindaa'ina jechootaafi caasaa ergaa dubbataa/barreessaan dabarsu ifaafi bu'a qabeessa taasisa.

III. Dandeettii xinqooqaa/sirrummaa/

Dandeettiin unkaa, uumama sagaleefi tartiiba qabsiisuun fayyadamuun seera afaaniin sirrii ta'uuti. Kana jechuun, afaan dubbatan yookiin barreessan sanaan sirrummaa seerlugaa qabaachuudha.

IV. Dandeettii tarsiimoo

Dandeettiin kun ammoo dadhabina dandeettiiwwan olitti eeraman kanneen irratti mul'atu sirreessuuf ga'umsa tarsiimoo dubbataan yookiin barreessaan fayyadamuudha.

Akka ibsa kanarraa hubatamutti, dandeettiiwwan waliigalteen hammatu keessaa tokko dandeettii xinqooqaati. Dandeettin kun immoo hubannoo caaslugaa gabbifachuun waliigalteef dhimma itti bahuudha. Yeroo ammaa malli afaan baruu-barsiisuu barsiisonni ittiin barsiisaa jiru jedhamee

abdatamus mala afaan walii galteef barsiisuuti. 'Kaayyoon mala kanaan barsiisuu inni guddaan beekumsa caasaa caaslugaa xiyyeeffachuurra dandeettii afaan qixa sirriin waliigalteef oolchuuti.' (Cook, 2001).

Tooftaaleen afaan waliigalteef barsiisuu keessatti gargaaraman ammo

a). Gilgaalota odeeffannoo irraa hir'ate qaban hojjechiisuu.

Barsiisonni yookiin kitaabni barnootaa itti yaaduun gilgaalota odeeffannoo addaa addaa irraa hir'ate barattootaaf dhiheessa. Barattoonni waliin dubbachuun gilgaalota dalaguu yookiin odeeffannoo hir'ate guutuu keessa seera afaanis ta'e dandeettii waliigaltee gabbifatu.

b). Gahee qajeelfamaan daanga'e taphatu.

Barattoonni dandeettii dubbii tajaajila caasaa caaslugaa fooyyeffachuuf qajeelfamaan gahee taphatu. Gahee taphachuun akkaataa dubbii afaanii qabatamaan hawaasa keessatti dubbatamuufi itti fayyadama afaanii shaakalaan hubachuuf gargaara.

c). Inni sadaffaafi tooftaa dimshaashaa ta'e dalagaadha.

Kana keessatti ammoo barattoonni dalagaalee akkana afaanii dhiheessan adda addaa dalaguun baratu.

2.2.1. Haala dhiheenya caaslugaa ibsuun shaakaluu.

Akka beektonni mala afaan barsiisuu ibsannitti, seera afaan dhiheessuun barattoonni seericha fakkeenya garaagaraan akka shaakalan gochuun, tooftaa seerlugin ittiin barsiifamu keessaa isa tokko. Tooftaan kun, adeemsaan seerluga barsiisuu osoo hintaane bu'aa giddu galeessa godhata. (Atkins, 1995, Stern, 1992). Sababnisaa, unkaa seera barsiifamuu barattootaaf ibsuun akka isaan fakkeenya hubataniifi shaakalan taasisa. Xiyyeeffannaa guddaan seera afaanii ibsuuf kennama. Haala dhiheenya kanaan seerluga barsiisuu keessatti barsiisan,

- Seera afaanii barattootaaf ibsa
- Dura unkarratti xiyyeeffachuun boodarra hiika barsiisa
- Barattoonni seera afaanii dhihaate shaakalanii akka baratan taasisa
- Itti gaafatumummaa hunda barattootaaf dhiisee darba.

- Haala seerlugatti fayyadamuun waliigaltee uumuu hin mijeessuu

Barsiisaan fakkeenya unkaa caasaa seerluga barsiisuu dhiheessuun ibsa laata. Fakkeenyaaf, dhamjecha afaan gochaa darbe agarsiisuuf gochimarratti mul'atu barsiisuuf jalqaba hima dhamjecha kana qabu barreessa. Itti aansuun dhamjecha irraa baasuun ibsa laata.

Fakkeenyaaf, Caalaan bishaan dhuge, 'Dhug-e' gochi Caalaan bishaan dhuguusaa agarsiisufi akka raawwate mul'isu dhamjecha /-e/dha. Dhamjechi /-e/n dhamjecha gochi raawwatamuu himoota afaan Oromoo agarsiiftuudha. Kanaaf, dhamjecha henna gocha darbe mul'iiftuudha. Barsiisaan haala kanaan ibsa seerlugaa laachuun unka itti aanutti yemmuu ce'u, barattoonni seera kana qo'achuun fakkeeniyotaan shaakalu. Gilgaalli kitaabaas mala kanaan barsiisuuf qophaa'e taanaanibsa kennuun eegalee gaaffilee fakkeenya ta'an dhiheessa.

2.2.2. Haala Dhiheenya Fakkeeniyotaa Shaakaluun caasluga Baasuu

Haala dhiheenya kana keessatti fakkeeniyota garaagaraa haala adda addaa keessatti dhihaachuun barattoonni akka shaakalan taasifamu. Shaakala fakkeeniyotaa keessatti barattoonni seera afaanii barsiifamutti akka xiyyeeffataniifi caasluga irraa baasan taasifamu. Kun ammoo, akka isa duraa karaa ifaa ta'een caasluga dhiheessuun ibsuu osoo hintaanee, karaa dhokataan barattoonni shaakala keessacaasluga akka baratan godha. Kanaaf, kan bu'aa irraatti xiyyeefate osoo hin taanee, adeemsa keessa caasluga barsiisa. Barattoonni dalagaa keessa haala fayyadama afaaniifi hiika isaa hubachuun seerluga baru (Atkins, et al, 1995). Kaayyoon haala dhiheenya kanaa barattoonni caasaa caaslugaarratti dammaqina sammuu akka qabaatan taasisuudha (Girma, 2005). Kun immoo barsiisonnis ta'e barattoonni itti yaaduun seera afaan baratamuurratti xiyyeeffatu. Dammaqinni kun immoo dandeettii xiinqooqaa horachuuf waan gargaaruuf, akka mala barsiisuu tokkootti ilaalama.

Barnoonni haala kanaan dhihaatu ammoo:

- Ifaafi kan nama hawwatu.
- caaslugawaliigaltee keessa barsiisuuf kaayyeeffata.
- Akkina caaslugaakaraa ifaafi itti fufiinsa qabuun haala uumamaa keessatti agarsiisa.
- Unka osoo hintaanee hiikaafi waliigalteetti xiyyeeffata.
- Hubachuurraa gara itti fayyadamuutti darbama.

- Barattoonnis caasluga barataniin akka waliigaltee geggeessan taasisa.

Haala dhiheenya kanaan barachuu keessatti barattoonni caasaa haaraa baratan seerasaa osoo hin baratin fakkeenya fayyadamuun shaakalu. Shaakala kana keessaa seera afaanii baasu. Haalli dhiheenya lachuu fayidaafi cimina mataa isaanii qabu. Adeemsi caasluga barsiisuu gaariin ibsa caaslugaafi gilgaalota ittiin shaakalamuu qaba. Unkaafi hikni seerlugaa barsiifamu barsiisaan ibsamuun barattootaaf ammoo dalagaasaan hojjetaniifi ittiin waliigaluun seerichi baratamu dhihaata (Atikns, 1995).

Barsiisaa gaariin haala dhiheenya kanneen bakka barbaachisutti walitti make fayyadama. Kunis gilgaalota dammaqina caasluga laatan dhiheessuun itti aansee qabxii caasluga dhihaatee ifatti barsiisa. Kanatti aansuun barattoonni carraa gilgaalota waliigaltee afaan haala qabatamaa keessatti shaakaluu argachuun caasluga kaayyoo waliigalteefti oolchu.

Haaluma walfakkaatuun, akka worth (1984) jedhutti haala dhiheenya kanneen keessaa tokko qofa fayyadamuun baratama yookiin inni tokko isa biraa caalaa gaariidha jechuun dogongora ta'a. Haala dhiheenya lachuu keessatti seera afaanii baruun waliigalteefti akka oolchan taasisuuf barsiifama. Haalli dhiheenya kunneen ammoo faayidaafi miidhaa (ciminaa fi hanqina) mataasaanii qabu. Kanaaf, lachuu walitti makuun barsiisuun filatamaadha.

Waan kana ta'eef, caasluga barsiisuuf haalaa fi gilgaalota bifa tokkorratti hundaa'urraa kan garagaraa fayyadamuun bu'a qabeessa. Kana gochuun barattoonni unkaa, hiikaafi caasaa caasluga akka baratan gochuuf caasluga ifatti barsiisuun carraa shaakalli akka argatan gochuudha (Girma, 2005).

Yaada kana cimsuuf akka Girma (2005), Fotos (2001:274) wabeeffachuun barreessetti, caaslugni haala armaan gadii kanaan yoo dhihaate bu'a qabeessa ta'a. Innis:

- *Barattoonni yemmuu caaslugaarratti ibsa fudhatan beekumsa yookiin muuxannoo duraan qaban yaadachuun wanta haaraa barataniin walitti fiduuf gargaara.*
- *Ajajni caasluga tokko tokko hubannoo seera afaanii barattoota sadarkaa olaanutti waan guddiisuuf barbaachisaadha. Haallitti dhiyaatu garuu bifa ifaafi dhokataa*

yookiin haala dhiyeenya yaada dimashaasharra gara murtaa'aattii fi murtaa'arraa gara dimshaashaatti ta'uu danda'a. Xiyyeeffannaan kan itti kennamu caasaa dhiyaate sana waliigalteef oolchuu qofa.

- *Barattoonni qaama caasluga barataniin waliigaltee yeroo dheeraatti saaxilamuun akka isaan unkaa sana hubataniif beekumsa xinqooqaa dura gabbifataniin walqabsiisan taasisa.*
- *Gilgaalonni hirmaachisoon shaakala unkaa dhihaate fayyadamuuf barbaachisoodha.*

Ergaan yaada barreessiitoota kanaa yemmuu xiinxalamuu caasluga barsiisuuf malli tokko qofti ga'umsa qabaachuu hin danda'u. Mala tokkoon qofa adda baasanii barsiisuunis hin danda'amu kanaaf, tooftalee adda addaa fayyadamuufi gilgaalota sirriitti qindaa'an gargaaramuun barbaachisaadha.

2.3. Ulaagaalee caaslugini kataaba barnootaan dhihaatu guutuu qabu.

Kitaabileen caasluga ibsuun dhiheessan hedduudha. Xiyyeeffannaan isaanii seera afaan tokkoo kaayyoo waliigalaaf tarreessuun ibsuudha. Kitaabileen gosa kanaa ammoo kitaaba barnootaan garaagarummaa qaba.

Akka Duulaan (2009), Bygate and Williams(1994), wabeeffachuun ibsetti, 'Kitaabilee barnootaa caasluga dhiheessaniifi caasluga kaayyoo waliigalaaf ibsuun gaabarraa bitaman gidduu garaagarummaa guddaatu jira' jedhu. Kitaabni barnootaa caasluga barnootaaf dhiheessu, caasaa afaanii haala barnootaaf mijatutti yookiin barsiisuuf salphatutti qindeessuun dhiheessa. Akkasumas, walitti fufaa fi adeemsa barnootaa walqabaataa qaba. caasluginisalphaarraa gara cimaatti qindaa'uun dhihaata. Qindaa'inni kun ammoo akaakuu seera afaaniirratti hundaa'a. Akka yaada beektota kanaatti seerri afaanii dhihaatu ulaagaalee armaan gadii guutuu barbaachisa. Isaaniis:

- Seerri dhihaatu dhugummaa qabaachuu qaba. Kana jechuun seerri barnootaaf dhihaate kan barattootatti waan godhaniifi hingoonee adda baasee himu ta'uu qaba jechuudha.
- Daangaa qabaachuu

Seerri baratamu daangaa tajaajila unkaa dhihaatee kan ifa taasisu ta'uun barbaachisaadha. Seerri dhihaate tokko dhugaafi kan ibsi itti laatame ta'ulleen daangaa unkaan afaanii dhihaate keessatti tajaajiluu danda'uufi bakka barattoonni itti fayyadamanii fi fayyadamuu hin qabne ifa godha.

- Iftummaa

Seerri afaanii barnootaaf dhihaatu haala dhiyeenyaa kamiinuu yeroo dhihaate ergaa dabarsuuf ifa ta'uu qaba. Akka beektonni kun ibsanitti, seera afaanii dhugaa ta'ee iftummaa hin qabnerra, seera ifaa garuu dhugaa hin taaneen ergaa hubachuutu salphata jedhu.

- Salphaa

Kitaabilee barnoota caasluga barsiisaniifi kitaabilee caasluga kaayyoo waliigalaaf ibsan kan adda godhu tokko haala salphisani dhiheessuuti. Kitaabileen caasluga kaayyoo waliigalaaf ibsan haala walxaxaa hordofu. Kitaabileen barnootaa garuu karaa ifa ta'een salphisuun dhiheessu. Innis yaada walxaxaafi waliigala ta'een kan bira darbu osoo hintaane haala to'atamuufi baratamuu danda'uun dhiheessa. Fakkeenyaaf, unka xixiqqaatti gad-buusee caccaabsuufi qoqqooduun yaada walxaxaa hintaasisu.

- Yaad-rimee

caaslugnidhihaatu salphaafi ifa ta'uun qofti gahaa miti. Ibsa walxaxaa ta'u jechoota haala sana keessatti ifa ta'anitti gargaaramuun salphisuun barbaachisaadha. Kana qofa osoo hintaane yemmuu waliigaltee garaagarummaan yaad-rimee barreessaafi dubbisaa yookiin dubbataa fi dhaggeeffataa gidduutti ni mul'ata. Kanaaf, haala ga'umsa qabuun walii galuuf yaad-rimeefi akaakuu meeshaalee fayyadamanii xiinxaluun barbaachisaadha.

- Barbaachisummaa

caaslugnibarnootaa waa'ee hariiroo afaaniifi barataa afaanii gidduu jiruuti. Kanaaf caaslugni barnootaaf dhihaatu kan gaaffii barataa deebisu ta'uu qaba. Kana jechuun caasluga sadarkaafi fedhii barataan walsimutu barbaachisa jechuudha.

2.4. Haala Qindaa'inaa fi Dhiheenya Gilgaalaa

Malli afaan barachuufi barsiisuu durii caasluga barsiisuuf unkaarratti hundaa'a. Kanaaf, qaama caasluga barsiisuuf kitaaba barnootaa keessatti tarreessee eenyu akka dhiheessu beektonni ni ibsu. Mala kana keessatti xiyyeeffannaan unkaa caaslugaaf waan kennamuuf, gilgaala shaakaluurra ibsaaf bakka laata. Gilgaalonni shaakalaaf dhihaatanis kan adeemsa keessa caasluga barsiisuuf qophaa'an osoo hintaane kan bakka unkaan tokko, akkina afaanii keessatti qabu agarsiisuuniidha (Richard and Renandya, 2002).

Haa ta'uu malee, malli yeroo ammaa afaan barachuufi barsiisuuf hordofamaa jiru, mala afaan waliigalteef barsiisuu akka ta'e ibsameera. Akka Nunan (1989) ibsutti, 'Mala afaan waliigalteef barsiisuu keessatti haalli dhiheenya dalagarratti hundaa'e, gilgaalaaf bakka guddaa qaba.' Haala dhiheenya kana keessatti adeemsi barachuufi barsiisuu gocha barattoonni dalaguun afaan barataniirratti hundaa'a. Gochi kun ammoo, gilgaalota adda addaa dalaguudha. Haala dhiheenya kanaan barsiisuuf, barsiisaan qaama afaanii baratamuuf gilgaaloota qindaa'e dhiheessa. Barattoonni ammoo, gilgaalota dhihaatan dalaguu keessaa seera afaanii baratu. Gilgaalota kanneen Nunan (1989) bakka gurguddoo saditti qooduun ibsa. Isaaniis:

1. Gilgaalota odeeffannoo hir'ate guutuuf dhihaatan

Gilgaalli gosa akkanaa odeeffannoo nama tokkorraa nama biraatti yookiin bakka tokkoo bakka kaanitti qaxxamursuu danda'a. Akkasumas, unkaa tokkorraa gara unkaa biraatti jijjiiruu mala. Sababniisaa odeeffannoo barataan tokko beeku inni biraa beekuu dhiisuu waan danda'uuf amma beekaniifi muuxannoo qaban akka waljijjiiran taasisa. Kunis, gilgaala akka hojii cimdii hojjechiisuuti. Hojii cimdii keessatti barattoonni lachuu waliin dubbachuun, odeeffannoo barbaadame guutuu keessatti qooda fudhatan qabu. Fakkeenyaaf, fakkii hinxumuramne dhiheessuun ergaa isaa afaaniin akka ibsan gochuudha.

2. Gilgaalota sababa ibsuu barbaadan

Gosti gilgaala kanaa ammoo odeeffannoo dhihaaterratti hundaa'uun, odeeffannoo haaraa akka burqisiisaan kan taasisuuf sababa qabatamaa dhiheessisuudha.

3. Gilgaalota yaada ofii ibsuu gaafatan

Gaaffiileen gilgaalota gosa kanaan dhihaatan haala dhihaate keessatti deebii fedhii, miira, ilaalcha adda baasanidha. Kun ammoo, odeeffannoo qabatamaa fayyadamuun yaada ofii ibsuuf gargaara. Haa ta'uu malee, bu'aan isaa sirrii yookiin sirrii ta'uu dhabuu kan mul'isuu adeemsa tokko ta'ehin qabu. Fakkeenyaaf, seenaa jalqabame xumuruu, marii dhimma hawaasummatti qooda fudhachuu,...

Haaluma walfakkaatuun, akka Nunan (1989) ibsutti, gilgaalonni barnootaa akkaataa hubannoofi dandeettii barattootaarratti hundaa'uun qindaa'ee sadarkeeffama. Adeemsi tartiibessuufi qindeessuu kun, gilgaalota hubannoorratti hundaa'an irraa ka'uun gara gilgaalota to'annaan dalagamaniitti deemama. Dhumarratti ammoo, gilgaalota waliigaltee dhugaatti barattoota hirmaachisantuu dhihaata.

Akka yaada barreessaa kanarraa hubatamun danda'amutti, gilgaalli barnootaa barataaf dareetti dhihaatu sadarkeeffamuun qindaa'uu qaba. Haallitti sadarkeeffamu ammoo hubannoofi dandeettii barattootaa irratti hundaa'a. Innis, sadarkaa hubannoo fi bilchina sammuu barattootaa xiyyeeffannaa keessaa kan galche ta'ee, yaada kamtu dura dhufaa fi kamtu ittanaan walqabata. Sababnisaa, hubannoofi dandeettiin barattoota sadarkaa tokkooffaafi sadarkaa lammaffaa yoo ilaalle dandeettii fi hubannoo walgitu hin qaban. Waan kana ta'eef, sadarkeessuun akka hubannoofi dandeettii barattootaa kana gidduu-galeessaa godhaachuun unkaan caaslugaas ta'ee qaamni afaanii kamiyyuu sadarkaa sadarkaan qopheeffama. Akkasumas, salphaarraa gara cimaatti, yaada ifa ta'erraa gara isa walxaxaattiifi murtaa'aarraa gara yaada dhimshaashaatti sadarkeeffamuun qindaa'u.

Bifuma walfakkaatuun Worth(1984) 'Gilgaalonni caasaa dhihaate tokko shaakalshiisuuf gahoo kan ta'an lakkoofsaan danuu fi hiika qabeessummaa isaaniitiin gosa adda addaa ta'uu qabu' jedha.

2.5. Maalummaafi faayidaa meeshaalee barnootaa

Heinich (1993) maalummaa meeshaalee barnootaa ilaachisee yeroo akkas jechuun ibse, meeshaaleen barnootaa, barnoota sadarkaa kamiyyuu irratti kennamu haala ittiin odeeffannoon barnootaa toora gale yookiin caalaatti akka hubataniif qindaa'ee barataa bira ga'uun bu'a

qabeessa kan taasisuudha. Kana malees, barnoota qabatamaa taasisuun qabiyyee barnoota daree keessatti kennamu naannoo isaa waliin walsimsiisee dhiheessuun baruufi barsiisuu daran mijata kan taasisuudha.

Adeemsa hojii baruufi barsiisuu haalaan qabatamaa taasisuuf meeshaalee barnootaa qabiyyee barnootaa waliin deemanitti gargaaramuun caalaatti barnootichi faayidaa akka qabaatu taasisa. Kanaaf, haala armaan gadiin hayyuulee adda addaa dhimma kanarratti ragaa ba'u. Heinrichfi kanneen biroo (1989) faayidaa isaa yemmuu ibsu, faayidaa meeshaalee barnootaa inni ijoon muuxannoo barnootaa kanneen qabatamaa ta'aniifi qabatamaa hin taane gidduu madaalli jiru fooyyessuun walsimsiisee dhi heessu qofa osoo hintaane barattoonni muuxannoo duraa qabaniin akka walfudhachiisaniif ni gargaara. Kanaaf mata duree kana keessatti meeshaalee barnootaa qabatamummaa barnootaa dhugoomsuuf daran faayidaa waan qabaniif itti dhimma ba'uun akka barbaachisu ibsa.

Meeshaaleen barnootaa, barnoota afaaniin kennamu deggaramu bira darbuun wantoota afaaniin ibsuun hindanda'annellee ibsuudhaan qabatamaa taasisuuf akka oolan Walkin (1994) ibsee jira. Meeshaaleen kun dandeettiiwwan afaan barnootaa kan fooyyeessan, cimsaniifi guddisan ta,uu biratti waaltinaafi guddina afaanichaa keessatti ga'ee olaanaa qabu. Barattoonnis fuula duratti dandeettii walii galaa akka qabaataniif qorannoo sadarkaa adda addaarratti isaan quunnamuuf akka of qopheessan gargaaruu; keessaayyuu, barattoonni sadarkaa tokkoffaa afaanicha sirriitti akka baratan, waa'ee afaanichaas akka hubatan meeshaaleen barnootaa ga'ee qaba. Haaluma kanaan, meeshaaleen barnootaa barsiisonni afaanicha haalaan akka barsiisan, barattoonni isaani beekumsa waliigalaa akka qabaatan taasisuufi ofii isaaniitii dubbisuun hubannoo akka argatan, qorannoofis akka of qopheessan taasisuu keessatti gahee olaanaa qaba (Asaayyee, 2007).

Allwright (1990) afaan baruufi barsiisuu keessatti ga'ee meeshaalee barnootaa qabu ilaalchisee akka ibsutti, 'Meeshaaleen barnootaa barattoonni caalaatti baratan, barsiisonni waan barsiisan caalaatti hubatanii akka barsiisan taasisa. Itti dabaluun kitaabni barataa wantoota murtaawoo qofarratti hundaa'uun gahaa waan hin taaneef meeshaalee barnootaaf oolan itti fayyadamuun barnoota bu'a qabeessa taasisa.'

2.5.1. Silabasii

Meeshaalee sirna barnootaa keessaa tokko silabasiidha. Silabasiin adeemsa qophii sirna barnootaa keessatti sadarkaa koorsiin kaayyoolee qabatamaatti haala madaalamuu danda'uun caccabee dhiyaatuudha. Mata duree yookiin qabiyyee yeroo beekame keessatti hammatamu, mala baruu-barsiisuu kan barbaachisummaan koorsiifi haalli qorumsaa keessatti ibsamu qabata. Gabaabumatti, adeemsa sirna barnootaa hojii irra oolchuuti.

Dublinifi Olshtain (1986;28) silabasii yommuu ibsan:

1. *Ragaa barruu waan barattoonni dhuma koorsiitti beekuun irra jiru ibsu.*
2. *Ragaa barruu kan yeroo koorsiin kennamu maaltu barsiifamuu yookiin baratamuu akka qabu bifa hojii raawwatameefi hafe addaan baasuu.*
3. *Ragaa barruu qabiyyeen tokko yoom akka barsiifamuufi haala maaltu hojii irra ooleefi hin oolleen sadarkaa addaa addaatti fooyya'insi saffisaa ittiin deemuu qabu kan agarsiisu.*
4. *Ragaa barruu wanti addaan ba'ee beekame kun adeemsa ittiin barsiifamuu qabu irratti yaada kenna.*

Yaada kana irraa silabasiin sirna barnootaa caalaa kan barachuu kutaan walqabatu ta'a. walitti dhufeenya barsiisotaafi barattootaan maaltu akka kutaatti ta'u agarsiisa. Qabiyyee filuufi sadarkeessuu xiyyeeffatee qaama qophii sirna barnootaa kan ta'eefi kan barumsaaf ka'umsa ta'udha jechuu dandeenya.

Dimshaashumatti, waa'ee hojii barsiisuu mana barumsaa ilaalchisee yaada barsiisonni qaban hin beeknu jechuu dandeenya. Yaada dimshaashaa odeeffannoo kami irrattuu hin hundoofne kennina. Dhugaatti maal akka yaadan hin beeknu. Bakka isaanii buunee dhimmooota wixinna. Kan barbaachisu garuu, rakkoo kutaalee addaa addaa keessatti barsiisonni afaanii bira ga'aniifi yaada dhihaate qorachuudha (Widdowson, 1990:66). Yaadni hayyuu kanaa kan agarsiisuu, silabasiin qophaa'e tokko kan hojiirra oolu barsiisota biratti waan ta'eef, rakkoo silabasiin sun qabu kan argu barsiisotaadha jechuun yaada isaa ibsa. Silabasiin sirna barnootaa irratti hundaa'ee raawwilee adeemsa baruu barsiisuu bal'inaafi gadi fageenyaan kan of keessaa qabuudha.

Falaasama sirna barnootaa gara kaayyoolee adda addaatti gadi caccabsuun milkaa'ina isaaniifis (kaayyoolee barnootaafis) kan haala mijeessuudha (Dublinifi Olshtain, 1986).

Stern (1984), gama isaatiin akka ibsutti, 'Silabasiin tarreeffama karoora ta'ee kaayyoon sirna barnootaatiin wixinneeffamee eenyuun akka hojjetamu, akkamittiifi yoom akka hojiirra oolu namatti mul'isa. Tarreeffama karoora raawwiiti.'

Garaagarummaan sirna barnootaafi silabasii gidduu jirus kanuma qaamaaafi kutaati. Sirni barnootaa cuunfaa (yaada walii gala) yommuu ta'u, silabasiin yaadicha bal'see dhiyeessuun karooraafi raawwii tokko tokkoon kan of keessaa qabuudha. Sirna barnootaa tokkicharraa silabasoonni hedduun qophaa'uu danda'u.

'Silabasiin bifa karoora raawwiin tarreeffamee qophaa'uun kan hojiirra oolu, caalmaan babal'ifamee kitaaba barataatti erga jijjiiramee booda. Yaadawwan silabasii keessatti gabaabinaan dhiyaatan babal'atanii akka dameelee mukaatti babargaaguun gara firiitti kan jijjiiraman kitaaba barataa keessatti dhihaatu' (Dublinifi Olshtain, 1986:35).

Yaada hayyoota kanaa irraa wanti hubatamu inni guddaan, silabasiin kitaaba barataatiif bu'uura ta'uufi bifa karoora raawwiitiin tarreeffamee qophaa'uun kan hojii irra oolu, caalmaan babal'ifamee kitaaba barataatti erga jijjiirameen booda. Yaadawwan silabasii keessatti gabaabinaan dhiyaatan babal'atanii gara firiitti kan jijjiiraman kitaaba barataa keessatti. Kanaafuu, qophiin kitaaba barataa kallattiin silabasii wajjin wal qabatee, qabiyyeen kitaaba barataa sana keessatti qophaa'u ammoo fedhii, dandeettiifi sadarkaa barataa wajjin walsimee qophaa'uu qabu. Akkasumas, qabiyyeewwan barnootaa qophaa'aniif yeroon ga'aan kennamuu yoo baate kaayyoofi galmi yaadame hin milkaa'in hafa.

Walumaa galatti, kaayyoon barnootaa kan sirna barnootaa keessatti wixinneeffame kitaaba barataatiin hojiirra oolmaa silabasii yookiin sirna barnootaati.

2.5.2. Kitaaba Barnootaa

Baruufi barsiisuun adeemsa. Adeemsa baruufi barsiisuu kana bu'a qabeessa taasisuuf barsiisaan meeshaalee barnootaa addaa addaatti dhimma baha. Meeshaalee barnootaa keessaa tokko kitaaba barnootaati.

Akka Brown (2000), hiika itti kennetti, 'kitaabni barnootaa kitaaba sirna barnootaa keessatti tajaajila kennuudha.'

Cook (2001) 'Kitaabni barnootaa barataan karaa garaagaraa akka baratu gargaara. Ogummaa afaanii baratamuu qaban unka ittiin to'atamuu danda'aniitti caccabsuudhaan haala itti baratamuuf qopha'an; salphaa irraa gara cimaatti, beekamaarraa gara hin beekamneetti tarreessuun dhihaachuu akka qaban ibsa.'

Kana malees, akka beektonni jedhanitti kitaabni barnootaa barsiisota muuxannoo gahaa hin qabne qajeelchuudhaan gahee leenjistummaas ni taphata. Richardsfi Renandya (2002), Cunningsworth (1984). Kana jechuun, kaayyoo silabasii barnootaa galmaan gahuuf haala kitaaba barnootaa keessatti qindaa'een barsiisonni akka barsiisan taasisa.

Walumaa galatti, gaheen kitaabni barnootaa barnoota afaanii keessatti qabu daran olaanaadha. Beektonni addaa addaa kanneen armaan gaditti tarreeffaman bu'aawwan kitaaba barnootaati jedhu, Richardsfi Renandya (2002).

- a. **Caasaa sagantaa sirna barnootaa dhiheessuu:** kitaaba barnootaa malee sagantaa barnootaa wiirtuu qabaachuu hin danda'u. kitaaba barnootaan ala barattoonni sirna barnootaa haala bu'a qabeessa ta'een qindaa'ee argachuu hindanda'an. Kana jechuun, kaayyoon afaan baratamuuf duraa duubaan qindaa'ee kitaaba barnootaatiin waan dhihaatuuf; barattootaaf caasaa sirna barnootaa bifa sirna qabuun dhiyeessuuf kitaabni barnootaa gahee bakka bu'insa hinqabne kan qabu ta'uusaati.
- b. **Barnoota walfakkeessuuf gargaara:** kitaabni barnootaa barattoonni qabiyyee barnootaa wal fakkaataa akka baratan gargaara. Kana jechuun, barattoonni naannoo wal irraa fagoo jiraatanillee qabiyyeen barnootaa kutaa sanaaf ta'u kitaaba barnootaatiin waan dhihaatuuf, sadarkaa barnoota isaaniitiin wal fakkaataa akka baratan taasisa jechuudha.
- c. **Qulqullina barnootaa eeguuf gargaara:** kitaabni barnootaa akkaataa gaariidhaan qophaa'ee yeroo hojiirra oolu barattoonni meeshaa barnootaa madaalameefi sadarkaasaa eeggateen barachuuf carraa argatu. Qabiyyee barnootaa barumsa tokkoof ta'u dhiheessuu qofaan osoo hin daangeeffamiin gilgaalotaafi gaaffileen madaallii adda addaa qabiyyee baratamu giddugaleessa godhatan kitaaba barataa keessatti dhihaatu; kun ammoo, qulqullina barnootaa fiduu keessatti gahee murteessaa qaba.

- d. **Barnootaaf deggarsa addaaddaa dhiheessa:** barsiisaafi barattoonni meeshaalee dabalataa akkamitti gargaaramanii beekumsa dabalataa akkaataa itti argachuu danda'an eeruudhaan ciicata dabalataa kennuudhaaf gahee guddaa qaba. Meeshaalee barnootaa dabalataa kanneen akka teeppii, fakkiwwanii, chaartiifi kkf, yoom fayyadamuun akka isaanirra jiru qajeelfama barbaachisaa kennuudhaan kitaabni barnootaa gahee olaanaa taphata.
- e. **Yeroo qusata:** Barsiisaan meeshaalee barnootaa ofiin qopheessuudhaan yeroon isaa osoo hin qisaasa'in qophii barnootaa qofa irratti akka xiyyeeffatuuf gargaara. Kanajechuun, qabiyyeen barnootaa barsiifamuu qabu, duraa duuba akkamiitiin dhihaachuu akka qabu, kitaaba barnootaa keessatti dhihaata. Kana malees, fakkeenya addaaddaafi gilgaalota shaakallii dabalatee kitaabota barnootaa keessatti waan dhihaatuufbarsiisaan tooftaalee addaa addaatti gargaaramee barsiisuu malee maalan barsiisa karaa jedhuun hanqinni isa hin mudatu jechuudha.
- f. **Dandeettii barsiisaa cimsu (ni leenjisa):** Barsiisaa muuxannoo gahaa hin qabne qajeelchuun karaarra buusuuf fayyadu. Akkuma (d) jalatti eerame barsiisaan akkaataa kitaabni barnootaa qajeelchuun qabiyyee barnootaa dhiheessuu irraa kan hafe waan haaraa lafaa qopheessee barsiisuuf waan hin dhiphanneef kitaabichumaan qajeelfamee barsiisuu danda'a jechuudha.

Qabxiileen kanaa olitti dhihaatan bu'aa kitaabilee barnootaa sagantaa barnootaa keessatti qaban kan ibsaniidha. Kanaafuu kitaabileen barnootaa gahumsaafi qulqullinaan qopheessuun barattoota fayyadamoo taasisuuf yeroo yerootti kitaabilee barnootaa xiinxaluun fooyyessuun barbaachisaadha.

Karaa biraatiin, kitaabileen barnootaa miidhaa qabaachuu akka danda'aan hayyuuleen addaa addaa ni ibsu. Miidhaaleen kitaabileen barnootaa geessisanis kanneen armaan gadiiti.

- ❖ Qabiyyee barnootaa dabsuun dogoggora uumuu danda'u.
- ❖ Gilgaalota fedhii barattootaatiin walsiman dhiheessuu dhiisuu danda'u.

2.5.3. Qajeelcha barsiisaa ilaalchisee:

Brown, 2000 'Ulaagaalee qabxiilee madaallii kitaaba barnootaa keessatti qajeelchi barsiisaa mala baruufi barsiisuu gahumsaan kan qabu, qabiyyee kitaabichaatiin haalaan kan walsime, gilgaalota

dabalataa kan kennu ta'uu qaba.'Jedha. Yaadaa kanarraa akka hubatamutti qajeelchi barsiisaa mala baruufi barsiisuu qabaachuunsaa qofti ga'aa akka hin taaneefi qabiyyee kitaabaa waliin haalaan walsimuu kan qabu, gilgaalota dabalataa kitaaba keessatti hin hammatamin hammachiisuun kan dhiheessu ta'uu akka qabuudha.

2.6. Sakatta'a Barruu Walfakkii

Mata duree kana jalatti barruulee dhihaannaa qabiyyeetiin hariiroo yookiin walitti dhufeenya qaban akkasumas, madaallii kitaabaatiin waqabatanii hojiilee hojjetamantu dhihaate. Mata duree barruu walfakkii kana jalatti barruuleen walitti dhufeenya qabaatanii afaan ingiliziitiin qopha'an qorattuun sakatta'amanii qorannoo kanaan walcina qabamuun ilaalamani jiru. Kana malees, kanneen Afaan Oromootiin kitaabilee Afaan Oromoo kutaalee kanneen walqabatanii geggeeffamanis sakattaa'amuun dabalamanii jiru. Barruuleen kunis haala dhiheenya caaslugaa irratti haamma tokko kitaabileen walqabatan malee, kallaattiidhaan keessumaa haala dhihaannaafi walsimannaa caaslugaa amma sakattaatetti argachuu hindandeenye.

Geremew, 1994 ga'umsa gilgaalota dammaqina caaslugaa kennaniin Afaan Ingilizii akka afaan alaatti barsiisuu jechuun barattoota kutaa 9^{ffaa} irratti qorannoo gageessee jira. Haalli qorannichi ittiin taasifame qorannoo yaaliiti. Barattoota garee lamatti hiruun garee duraa caasluga gilgaalota kitaaba barataa keessaatti dhihaateen barsiise. Garee lammataa ammoo gilgaalota dammaqina seerlugaa kennan qopheessee barsiise. Argannoon isaa warra gilgaalota kitaabaan baratan caalaa garee gilgaalota dammaqina caaslugaa kennaniin baratantu bu'a qabeeyyii ta'e. Qorannoon kun garaagarummaa gareewwan gidduutti mul'ate ilaale malee rakkoo haala itti dhiheenyaafi qindaa'ina gilgaalota kitaabaa hinxiinxalle.

Haaluma walfakkaatuun, Abebe Keno (1998) haala itti dhiheenya caasluga Afaan Ingilizii kitaaba barataa kutaa 10^{ffaa} sakatta'ee ture. Kayyoon isaa akkaataa caaslugini qabiyyee kitaaba barataa keessatti itti dhihaate dayeessotaafi shaakala afaan lammaffaa tooftaa afaan waliigalteen baruu-barsiisuu waliin walsimee dhihaachuu sakatta'uu ture. Akka argannoo qorannoo kanaatti, kitaabichi qabiyyee caaslugaa dhiheessurratti ibsa laachuun hirmaannaan barattootaa akka xiqqaatu godha. Akkasumas, akka tooftaan walii galteen afaan barsiisuu dandeettiiwwan afaanii arfan walitti qindeessee dhiheessutti kan dhiheessuu miti.

Yiheyis (2007) fi (Negalign (2007) seerluga Afaan Oromooratti qorannoo gaggeessaniiru . Qorattoonni kun rakkoo mala baruu-barsiisuu caaslugaa Afaan Oromoo daree barnootaatti mul'atu qoratani jiru. Yiheyis (2007) hanqinoota tooftaalee barnootaa, beekumsa caaslugaa barsiisonni qaban, dhiibbaa tooftaan barsiifataa uumu adda baasuu irratti hundaa'uun akkaata barsiisonni daree keessatti wal hubannoo uuman sakatta'e. Akka argannoo qorannoo isaatti haalli teessoo barattootaafi baay'inni isaanii akkasumas dhiibbaa tooftaan barsiifataa (traditional method) qabuufi barsiisonni tooftaa kanarratti qaban seerluga barsiisuurratti rakkoo akka qabu mul'isa. Kana jechuun, rakkoon seerluga Afaan Oromoo barsiisuurratti mul'ate haala teessoo daree, baay'ina barattootaafi kaka'umsa barsiisonni tooftaa barsiifataarratti qaban akka ta'e ibsa. Haata'u malee, qorataan kun haala qindaa'inaafi itti dhiheenya gilgaalota kitaaba barataa hinqo'anne.

Haaluma walfakkaatuun, Negalign (2007) mala barsiisonni seerluga barsiisuuf gola keessatti itti fayyadaman sakatta'e. Akka argannoo qorataa kanaatti, malli barsiisonni caaslugaa barsiisuuf gola keessatti fayyadaman gahaa miti. Tooftaa barsiisonnii fayyadaman yookiin mala barsiisonni ittiin barsiisan kan murteessu garuu, silabasiifi haala itti qindaa'ina qabiyyee gilgaalotaati.

Seerlugin kitaaba keessatti akka qabiyyeetti yemmuu dhihaatu karaa sadiin dhihaachuu danda'a. Haala dhiheenya bu'aa (product approach), Haala dhiheenya adeemsaa (process approach), Haala dhiheenya dandeettii (Skill approach). (Yuunivarsiitii Jimmaa, 2007).

Akka Richards (2001) dhihaannaa caaslugaa ilaalchisee ibsetti, 'Qabiyyeen caaslugaa salphaa, irra deddeebi'amu, baratamuu danda'uu, ciminaafi fedhii waliigalteef qabuun haala silabasiin wixineeffametti kitaaba barnootaa keessatti dhihaachuun barbaachisaadha.'

Qorannoo xiinxala kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10 haala dhihaannaafi walsimannaa caaslugaa jedhu keessatti immoo qabiyyeen seerlugaa haala inni itti dhihaachuu qabu kitaaba xiinxalame kana keessatti haala gahaa ta'een xiyyeeffannaanitti kennamee dhihaataniirumoo, hindhihaanne haala seerlugin kutaadha gara kutaatti itti dhihaatee jiru walsimamoo wal hin simu kallattii jedhuun ilaalamani jiru.

BOQONNAA SADII

Saxaxaafi Mala Qorannichaa

3.1. Seensa

3.2. saxaxa qorannichaa

Qorannoon kun qaacceessa haala dhiyaannaafi walsimannaa caaslugaa kitaabilee Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} fi 10^{ffaa} bara 2005 qophaa'an irratti kan xiyyeeffate ta'ee, gosoota qorannoo keessaa mala ibsaatti gargaaramteetti. Sababni qorattuun gosa qorannoo kanatti gargaaramteef kaayyoon qorannichaa, haala dhiyaannaa fi walsimannaa caaslugaa kitaabilee barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} fi 10^{ffaa} adda baasuun qaacceessuu waan ta'eefidha.

3.3 Malleen Qorannichaa

Malleen qorannoo garaagaaratu jiru. Kanneen keessaa mala ammamtaafi akkamtaa maqaa dhahuun nidanda'ma. Malli ammantaa ragaa lakkoofsaan safaramu, funaanuuf kan gargaaruu yammuu ta'u; malli akkamtaa ragaalee lakkoofsaan hin ibsamne sassaabuuf kan ooluudha. Malleen qorannoo kanneen lamaan waliin makuudhan adeemsi qorannoo gaggeeffamu ammoo mala makoo jedhama (Addunyaa, 2011).

Ragaaleen qorannoo kanaaf walitti qabaman mala qorannoo akkamtaafi ammamtaa gargaaramtee kan qaacceeffameedha. Haaluma kanaan caasluga kitaabilee kana keessatti mul'atan adda baastee qaaccessun dhiyeessiteetti. Qorannoon kun ammoo, yemmuu adeemsifamu meeshaaleen ragaalee ittiin walitti qaban, malli filannoo iddattoo, maddoonni ragaalee, malli qindaa'inaafi qaacceessa ragaalee ibsamaniiru.

3.4 Maddoota Ragaalee

Qorattuun qorannoo kana adeemsiisuuf akka madda ragaatti kan itti gargaaramte kitaabilee barataafi qajeelcha barsiisaa Afaan Oromoo kutaalee 9^{ffaa}, 10^{ffaa} fi silabasii kutaalee kana lamaaniidha.

3.5 Mala Filannoo Iddattoo

Qorattuun qorannoo kanaaf odeeffannoo barbaachisu argachuuf mala iddattessuu itti yaadee (purposive sampling) fayyadamteetti. Sababni malli iddatteessuu itti yaadee yookiin akkayyoo

filatameef kaayyoon qorannichaa haala caaslugni kitaaba barattootaa barnoota Afaan Oromoo kutaalee 9fi10 keessatti dhihaatanii jiran kan walsimuudhamoo miti kan jedhu qaaccessuudha waanta'eef kaayyoo kana galmaan ga'uuf mala filannoo iddattoo kaayyeffaataatti fayyadamteetti.

3. 6 Meeshaalee Ragaalee Ittiin Funaaname

Qorattuun qorannoo kanaaf oddeeffannoo qabatamaa ta'e argachuuf meeshaalee ragaan ittiin funaaname qindeeffatteerti. Meeshaalee ragaan ittiin walitti qabames sakatta'a kitaabilee barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi10^{ffaa} bara 2005 qophaa'anii, qajeelcha barsiisaa kutaa 9 fi 10fi silabasiidha. Sababa silabasiifi qajeelchi barsiisaa filatamaniif, meeshaaleen barnootaa kunniin jechuun, kitaaba barataa, qajeelchi barsiisaafi silabasiin hariiroo waliin waan qabaniifiidha. Barnoonni kitaaba barataa irraa yeroo kennamu warra kanaan walsimsiisuun kan dhihaatu waan ta'eefidha.

3.6.1 Sakatta'a Dokumentii

Qorannoo kanaaf maddi odeeffannoo kitaabilee barnoota Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10^{ffaa} bara 2005 qophaa'anidha. Bifuma kanaan haala dhiyaannaafi walsimannaa caasluga kitaabilee kanneen keessatti dhiyaatan ilaalchisee, ragaa funaanuuf jecha qorattuun qaaccessa dhiyaannaa caasluga kitaabilee barnoota Afaan Oromoo, kitaabilee barataafi qajeelcha barsiisaa akka meeshaa qorannoo tokkootti itti fayyadamteetti.

Sakatta'a geggeeffameen caaslugni akka waliigalaatti KBAO kutaalee sagaliifi kudhan keessatti dhihaatan walitti qabamaniiru.

Boqonnaawwan	Qabiyyeewwaniifi kutaa keessatti dhihaatan	
	Kutaa 9ffaa	Kutaa 10ffaa
1	—	Birsaga Tuqaalee Hennaa
2	Birsaga Tishoo	Fufii Jechoota tishoo Hennaa raawwima ammennaafi amsiqaa Lato/dhamjecha/
3	—	Gaalee fi gosoota isaa Ciroo Hennaa tarsigaafi raawwima darbennaa
4	Gaaleefi gosoota isaa Maqaafi gosoota isaa	Bamaqaa Sirna tuqaalee Hennaaa murannaa
5	Fufiilee Maqaa akka maqibsaatti Hennaa ammennaa	Murannaafi murannaala
6	Sarara xiqqaafi tuttuqa Hennaa amsiqaa	Maqaafi gosoota isaa
7	Sirna tuqaalee Maqibsaa fi gosoota isaa Raawwima ammennaa	Maqaa akka maqibsaatti
8	Bamaqaa Hennaa darbennaa Walsimannaa mathimaa anthimaafi gochimaa	Maqibsaafi gochima
9	—	Walqabsiistota Caasaa himaa Gochibsaafi gosoota isaa
10	—	Hiika jechootaa Sirna tuqaalee
11	Walsimannaa mathimaa,anthimaafi gochimaa Hennaa keessaa murannaala	Durduubee Himaafi gosoota isaa
12	Murannaala	Himaafi gosoota isaa
13	Walqbsiistota	Hiika jechootaa
14	Yaada haqaafi dhuunfaa	Hiika jechootaa

Akkuma Gabatee (2)n keessatti ibsame caaslugaa lakkoofsaan kan kutaa 9 baay'inni isaanii 18ta'uufi kan kutaa 10 immoo 26ta'aan kitaaba kana keessaa guuramaniiru.

3.7. Mala Qindaa'inaafi Qaaccessa Ragaalee

Odeeffannoon Qorannichaaf barbaachisu sakatta'a dookumentii taasifameen walitti qabameera. Haallii qindaa'ina qorannoo kanaa immoo, adeemsa qorannoo makaa hordofuun kan qaacceessamedha. Sababni adeemsa kana akka hordofu ta'eefis qorattuun haala ragaan ittiin funaanameef argamerratti hundaa'uun malleen qorannoo akkamtaafi ammamtaatti fayyadamuun ragaa argame bakka itti dhiyeessitee fi qindeessite waan mul'ataniif. Ragaan qaaccessa kitaabilee barnoota Afaan Oromoo irraa argame mala qorannoo makaatiin ibsameera.

Boqonnaa Afur

Qaacceessa Sakatta'a Kitaabilee

4.1. Seensa

Odeeffannoo kanaaf oolu funaannachuuf malli qorannoo makaa dhimma itti bahamee jira. Haala kana keessatti meeshaalee funaansa ragaa keessaa sakatta'a dokumentiitti gargaaramuun oddeeffannoon walitti qabamee dhiyaateera. Qaacceessa oddeeffannoo kitaabilee barataa, silabasiifi qajeelcha barsiisaa irraa argame qabxilee sakatta'insaaf dhiyaatan Gabateen erga dhiyaate booda jalatti jechaan akka armaan gaditti ibsameera.

Qorattuun qaaccessa sakatta'a kitaabaatiif Gabatee(1) fi (2) gargaaramtee jirti. Gabateen (1)akka walii galaatti gosa gilgaalota dhihaatan irratti kan xiyyeeffateedha. Gabateen (2) gosoota caaslugaa keessaa kanneen kitaabilee kana keessatti dhihaatan walsimannaa boqonnaa boqonnaattiifi kutaa gara kutaatti maal akka fakkaatu kan agarsiisuudha. Ragaa Gabatee irratti hundaa'uudhaan yaaxinoota mata durichaan walqabatan walcina qabuun ibsi dabalataa Gabatee jalatti kennamee jira. Kana malees qaaccessi sakatta'a kitaabaa kan Gabatee hin barbaachisnee boqonnaafigilgaalota heeruudhaan kan raawwatameefi ibsi kan itti kennameedha.

4.2. Hojiiwwan Caaslugaa Akka Walii Galaatti Kitaabilee Kanneen Keessatti Dhihaatan.

Gabatee (1)xiinxala gosoota gaaffilee caasluga KBAO kutaa 9^{ffaa}

T/L	Mata dureewwan jiran	Boqonnaa	Baay'ina gilgaalaa
1	Birsagni akkamitti akka uumamu adda baasuu	2	1
2	Jechoota tishoo adda baasuu	2	1
3	Gaaleewwaniifi gosoota gaaleewwanii adda baasuu	4	1
4	Maqaaleefi gosoota maqaalee adda baasuu	4	1
5	Fufiilee duraa fi boodaa baasuu	5	1
6	Sarara xiqqaa fi tuttuqaa bakka barbaachisetti galchuu	6	1
7	Hennaa amsiqaa adda baasuu	6	1
8	Tuqaafi qoodduu jabaa galchuu	7	1
9	Maqibsootaafi gosoota isaa ibsuu	7	1
10	Hennaa raawwima ammennaa adda baasuu	7	1
11	Bamaqaafi hennaa darbennaa adda baasuu	8	1
12	Walsimannaa mathimaa,anthimaafi gochimaa	11	1
13	Hennaa keessaa murannaala adda baasuu	11	1
14	Hennaa murannaala barreessuu	12	1
15	Walqbsiistota fayyadamuun hima ijaaruu	13	1
16	Dogoggora sirna tuqaalee sirreessuun keeyyata barreessuu	13	1
17	Yaada haqaafi dhuunfaa adda baasuu	14	1
	Ida'ama	14	17

Gabatee (2) xiinxala gosoota gaaffilee caasluga KBAO kutaa 10^{ffaa}

T/L	Mata dureewwan jiran	Boqonnaa	Baay'ina gilgaalaa
1	Birsaga ijaaruufi qooduu	1	1
2	Hennaa ammennaafi amsiqaa adda baasuun ibsuu	1	1
3	Fufiilee duraafi boodaa adda baasuun ibsuu	2	1
4	Jechoota tisheessuun hiika isaanii kennuu	2	1
5	Himoota hennaa ammennaafi darbennaa ta'an ijaaruu	2	1
6	Latii walabaa(Ofdanda'aa) fi walabaalaa(Hirkataa) adda baasuun ijaaruu	2	1
7	Gosoota gaaleewwanii adda baasuu	3	1
8	Ciroo ofdanda'aafi ciroo hirkataa adda baasuu	3	1
9	Hennaa tarsiqaa fi raawwima darbennaa adda baasuu	3	1
10	Bamaqooti qeenxee fi danuun akkaataa isaan maqaa yookiin gaalee maqaa bakka bu'an agarsiisu	4	1
11	Dogoggora qubguddeessaafi qoodduu barreeffama keessatti mul'atee jiru adda baasuu	4	1
12	Hennaa murannaa barreessuu	4	1
13	Hennaa murannaafi murannaala barreessuu	5	1
14	Maqaaleefi gosoota isaa adda baasuu	6	1
15	Maqaalee akka maqibsaatti tajaajilan adda baasuu	7	1
16	Gosoota maqibsootaafi gochimootaa adda baasuu	8	1
17	Gosoota walqabsiistotaa adda baasuu	9	1
18	Himoota keessaa mathima, gochimaafi anthima adda baasuu	9	1
19	Gosoota gochibsa adda baasuu	9	1
20	Hiika jechootaa kennuu	10	1
21	Sirna tuqaalee galchuun barreessuu	10	1
22	Durduubee kennaman irratti himoota ijaaruu	11	1
23	Gosoota himaa adda baasuu	12	1
24	Hiika jechootaa kallattiifi faallaa kennuu	13	1
25	Hiika jechootaa kallattiifi faallaa adda baasuun filachuu	14	1
	Ida'ama	14	25

Akkuma Gabatee (2)n keessatti ibsame caaslugaa lakkoofsaan kan kutaa 9 fi 10 25 fi 17 walduraa duubaan guutaman Kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10 keessatti dhihaatanii jiru. Gilgaalota dhihaatan kanneen keessaa boqonnaa gara boqonnaattis ta'e, kutaadhaa gara kutaatti deddeebi'anii kan dhihaatan baay'ee muraasaadha. Akkasumas, deddeebii keessatti dabalaa deemuun qabiyyee baay'ee kan mul'atu miti.

Ibsi ragaa kanaa olii kan mul'isu dhihaannaan caaslugaa kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10 hanqina kan qabu ta'uu isaati.

1. Dhihaannaa caaslugaa keessaa kan ogeyyiin barnootaa xiyyeeffannoo itti kennan hamma ta'e dhamjechaafi fufiilee baasuudha. Akka qorattuun sakatta'a kitaabaa irraa mirkaneeffattetti kitaaba barataa kutaa 9 fi 10 keessatti caaslugaa bifa walsimannaa qabuun akka dhihaatuuf xiyyeeffannoon itti hin kennamne.

2. Agarsiistuu kanaa ta'uu kan danda'u boqonnaawwan 13fi 14 kitaabilee kanneen keessatti gosootni caaslugaa duraa duubaan dhihaatan muraasa ta'uurra darbee boqonnaalee hunda keessatti hin dhihaanne. Fakkeenyaaf, KBAO kutaa 9 boqonnaalee kanneen akka 1,3,9,10,15,16,17fi 18 akkasumas, kutaa 10 boqonnaalee kanneen akka,15,16,17fi 18 keessatti waa'een caaslugaa gonkuma hin dhihaanne. Akkasumas, kanneen dhihaatan illee muraasa isaanii irraa kan hafe qofa qofaa dhihaachuu isaanii mul'isa. Fakkeenyaaf, kanneen qofaa dhihaatan birsaga, maqaalee, maqibsoota, bamaqaalee, walsimannaa caasaalee himaa, gaalee, ciroofi kan kana fakkaatan kaasuun ni danda'ama. Kun immoo haalli wasimannaa caaslugaa kitaaba kana keessatti dhihaatan rakkina qabaachuu isaanii ibsa.

Akkuma Gabatee armaan oliitti dhihaatee jiru irratti ibsame caaslugni KBAO kutaa 9 fi 10 niin dhihaate qabxiilee sakatta'a madaallii gilgaalotaan geggeeffamerraa argameen adda baafameera. Akka ragaa sakatta'a argame kanaatti caaslugni baratamuuf KBAO kutaa 9 fi 10 keessatti hammatame akka armaan gadiitti dhihaateera.

4.2.1. Caaslugaa KBAO kutaa 9^{ffaa} keessatti dhihaate

Caaslugni KBAO kutaa 9^{ffaa} keessatti dhihaate, boqonnaa lama gilgaala torba jalatti akkaataa jechoonni tishoo itti ijaaraman barsiisuuf kan dhihaateedha. Akka ragaa sakatta'a kitaabaa godhameen waan bira ga'ame, caaslugni dhihaate hawwataafi ifaa kan hintaaneedha. Sababnisaa,

fakkeenyi kenname ga'aa miti. Gaaffilee A,B,C,D,E jedhee jiruuf fakkeenya armaan gadii qofa kennee jira.

Dubbisa armaan olitti dubbiste keessaa jechoota tishoo baasi. Hiika isaaniis akka galumsa isaaniitti kennuun gareen irratti mari'adhaa.

Fakkeenyaaf, Sanbata + Guddaa = Sanbata guddaa

Gareen jechootaa isaanii maqaa + maqibsa

Fakkeeniyota kana irratti hundaa'uun jechoota tishoo Afaan Oromoo barsiisuuf gaaffileen shan dhihaataniiru. Fakkeenya caasluga dhihaate kanaa irratti waanti hubatamu barattootaaf barumsa ifaa ta'e kan dabarsu miti. Waa'ee garee jechootaa fi jecha tishoo walfaana dhiheessee jira.

Haaluma walfakkaatuun caaslugni boqonnaa araffaa keessatti dhihaate gaaleefi gosoota isaa, akkasumas,maqaa fi gosoota isaati.

Akka yaadni Worth(1984) boqonnaa darbe keessatti ibsametti, gilgaalonni caasaa dhihaate tokko shaakalshiisuuf gahoo kan ta'an lakkoofsaan danuu gosa adda addaa ta'uu fi hiika qabeessummaa isaaniitiin akka ta'e addeesseera.

Odeeffannoon gilgaala kanarraa mul'atu garuu,unkaan yookiin caasaan tokko gilgaalota gosa adda addaankan shaakalamu osoo hin taanee caaslugni gosa addaa addaa gilgaala lamaan yemmuu shaakaalamu agarsiisa. Kaayyoo hedduufi caasluga bal'aa fakkeeniyota muraasaan bira ga'uufi hubachuun ammo rakkisaadha.

Boqonnaa Shan keessatti caaslugni dhihaatee jiru, fufiileefi akaakuu isaanii, maqaa akka maqibsaatti fayyadamuu fi hennaa ammennaadha. Akka sakatta'a geggeeffameen argametti, fakkeenyi gilgaala kanaan kenname muraasa.

Baay'inni gilgaalota, fakkeeniyota kennamanii fi gaaffilee boqonnaa kanaan dhihaatanii kaayyoofi caasluga baratamuuf dhihaate galmaan ga'uuf gahoo miti. Sababnisaa gilgaalonni kun fufiilee fi akaakuu isaanii, maqaa akka maqibsaatti fayyadamuu fi hennaa ammennaa adda baasanii kan agarsiisan ibsaa fi fakkeenya ga'aa kan hinqabne ta'uu, gilgaalota armaan oliittii kennamerraa hubachuun nidanda'ama.

Bifuma walfakkatuun caaslugin boqonnaa ja'affaa keessatti dhihaatee jiru sarara xiqqaa, tuttuqaa fi hennaa amsiyaati. Gilgaalli sadan isaaniif dhihaatee jiru lama qofaadha. Fakkeenyi kennameefis akkasuma lama lama qofaa ture. Gaaffileen gilgaalota lamaan keessatti dhihaatanis baay'ee muraasa.

Haaluma walfakkaatuun caaslugin baratamuuf boqonnaa torbaffaa keessatti dhihaate, sirna tuqaalee, tuqaa, buufata xiqqaa, maqibsaaf gosoota isaafi hennaa raawwima ammennaati.

Akka yaada hayyota Atkins, et al (1995) boqonnaa lama keessatti ibsamee jiru jedhanitti, haala dhiheenya fakkeenya shaakaluun caasluga akka baasaniidha. Kaayyoon isaa barattoonni shaakala keessa caasluga akka barataniifi dammaqina caaslugaa akka qabaatan taasisuudha. Caaslugin boqonnaa kana keessatti dhihaatee jiru akka yaada kanaatti ulaagicha hin guunne. Sababni isaas, caasluga dhihaataniif fakkeenyi kenname baay'ee muraasa. Ibsi kennamellee ga'aa miti. Fakkeenyi akka isaan caasluga shaakalaniif kennames hin jiru.

Bifuma walfakkaatuun caaslugin boqonnaa saddet keessatti dhihaate, bamaqaafi hennaa darbennaadha.

Atkins, (1995), (Stern, 1992) Haala dhiheenya caaslugaa ibsuun shaakaluu kan jedhu jalatti boqonnaa darbe keessatti akka ibsametti barsiisaan fakkeenya unkaa caasaa caaslugaa barsiisu dhiheessuun ibsa laata. Caaslugin boqonnaa kana keessatti dhihaate garuu, ibsi kenname hinjiru. Fakkeenyaaf, caasluga dhihaatanii jiran keessaa bamaqaafi ibsi gabaabaan erga kennamee booda fakkeenya tokko qofaatu jira. Akkasumas, hennaa darbennaadhaaf immoo ibsa osoo hin kennin tajaajila inni ooluuf kaa'ee jira.

Fakkeenya,

A, gocha yeroo darbe keessa raawwate ibsuuf.

1, ijoolleen rafan.

2, Jaallanneen gabaa baate.

B, Gocha yeroo darbe keessaa gocha biraa dura raawwateef ibsuuf,

1, yeroo ani mana barumsaa ga'u, barnoonni eegalamee ture.

2, yeroo isaan dhufan, ishiin deemte turte.

C, Gocha yeroo darbe keessa raawwatamaa ture ibsuuf,

1, kaleessa galgala kitaaba Afaan Oromoo dubbisaan ture.

2, Har'a ganama waa'ee sirna Gadaa mari'achaa turre.

Fakkeeniyoti armaan olitti dhihaatan kun akka yaada hayyota Atkins,(1995). Stern, (1992) kan boqonnaa darbe keessatti ibsamee jiru jedhanittis ta'e,akka yaada hayyuu Cunnings(1984) jedhuun kan dhihaate miti. Sababni isaas, akka yaada hayyoota kanaatti gilgaalonni dhihaatan ga'oo fi lakkoofsaan danuu kan ta'an miti. Akkasumas, fakkeenyi kenname shaakalsiisuuf mijataa miti. Hima kenname keessaa dhamjechi gocha yeroo darbee agarsiisu kam akka ta'e waan ibsame hinjiru. Akkasumas, fakkeenyi lakkoofsa tokkoffaa irratti kennamee jiru hennaa gocha yeroo darbe keessa raawwate kan ibsu miti. Sababni isaas, ijoolleen rafan kan jedhu kan darbe qofa osoo hin taanee, ammayyuu rafa jiraachuu danda'u. wanti akka inni darbaa ta'e muli'su hinjiru. Akkasumas, Jaallanneen gabaa baate kan jedhus osoo Jaallanneen gabaa baatee deebite haala jedhuun dhihaateera ta'e gocha yeroo darbe keessa raawwatame ta'uu isaa mul'isa.

Ittuma fufuudhaan KBAO kutaa 9 boqonnaa 11 keessatti caaslugin dhihaate,walsimannaa mathimaa, anthimaa, gochimaa fi shaakala keessaa murannaadha.

Girmaa,(2005) caaslugin haala kamiin yoo dhihaate bu'a qabeessa akka ta'u boqonnaa darbe keessatti akkatti ibsamee jiruun caasluga boqonnaa kana keessatti dhihaate yoo ilaalame gilgaalonni dhihaatanii jiran sirriitti kan qinda'an miti. Shaakalli walsimannaa mathimaa, anthimaafi Gochimaaf dhihaatee jiru bifa qindaa'a miti. Akkasumas, gilgaalli caasluga kanaaf, dhihaate hinjiru. Kana malees, caaslugin hennaa murannaala boqonnaama kana keessatti dhihaate, gilgaalas, fakkeenyas kan hinqabneedha.

Yaaduma hayyoota kanneenii walbira qabuun boqonnaa 10 barannoo 3 jalatti caasluga dhihaate yoo ilaalluu, shaakala murannaalaatu jira. Caasluga kanaf shaakalli ga'aafi gilgaalli gonkuma kan hinjirre ta'uu isaati.

Boqonnaa 13 keessatti caaslugin dhihaatee jiru shaakala walqabsiistotaafi shaakala sirna xuqaaleeti. Kunis akkuma boqonnaalee warra darban keessatti dhihaatee fakkeenyi ga'aan

kennameefi gilgaalli dhihaate tokkoyyuu kan hinjirre ta'usaati. Akkasumas, caaslugni boqonnaadhaa gara boqonnaatti dhihaatee jiru kan wal simu miti. fakkeenyaaf, boqonnaa torbaffaa keessatti shaakalli sirna tuqaalee dhihaatee jira. Boqonnaawwan gidduu jiran irra darbuun boqonnaa kudha sadaffaa keessatti caaslugni sirna tuqaalee dhihaatee jira. Boqonnaawwan hedduu irra darbuufi haala garaagaraatiin dhihaachuun isaa kan wal hinsimne ta'uu mul'isa.

Kana malees, caaslugni boqonnaa kudha afur keessatti dhihaatee jiru warroota hanga ammaatti ilaalaman irraa garaagarummaa hinqabu. Caaslugni dhihaate shaakala yaada haqaafi dhuunfaa adda baasuuti. gilgaalaaf shaakalli dhihaatee jiru kan nama hawwatuufi caasluga barsiisuuf qindaa'ee qophaa'e miti.

Walumaagalatti caaslugni KBAO kutaa 9^{ffaa} keessa dhihaatee jiru kan armaan olitti dhihaatee yemmuu ta'u, ulaagaa caaslugni kitaaba barnootaan dhihaatu guutuu qabu kan hin guunneedha.

Sababni isaa Duulaa (2009) hayyota Bygate and Williams, (1994) wabeeffachuun yoo ibsu akka yaada hayyoota kanaatti ulaagaalee kitaabni barnootaa caasluga dhiheessuu guutuu qabu boqonnaa lammaffaa keessatti ibsamee jiruufi caaslugni KBAO kutaa 9^{ffaa} keessatti dhihaatee jiru ulaagicha kan hin guunneedha. Innis, boqonnaalee dhihaatan keessatti seerri barnootaaf dhihaatee jiru akka yaada hayyoota kanaatti waan barattoonni godhaniifi hingoone adda baasee kan himu ta'uu qaba ture. Garuu, caaslugni dhihaatee jiru waan barattoonni hojjechuu qabaniifi hinqabne haala ifaa ta'een kan dhiheesse miti.

4.2.2. Caasluga KBAO kutaa 10 keessatti dhihaate.

Akka waliigalaatti caaslugni KBAO kutaa 10 keessatti dhihaatee jiru Gabatee(2) keessatti ibsamee kan jiru yemmuu ta'u, akkaataa inni itti dhihaatee jiruu sakattaa'a taasifameen haala armaan gadiin dhihaatee jira.

Caaslugni boqonnaa tokko barannoo sadii keessatti dhihaatee jiru, birsaga, sirna tuqaalee, hennaa ammennaa fi amsiqaa.

Ulaagaalee caaslugni kitaaba barnootaan dhihaatu guutuu qabu, boqonnaa darbe keessatti Duulaan (2009) haayyota Bygate and Williams (1994) wabeeffachuun ibsee yaada isaan jedhaniin yoo xiinxalamu caaslugni dhihaatu, salphaafi iftummaa kan qabu ta'uu qaba ture.

Haata'umalee, caaslugni boqonnaa kana keessatti dhihaate salphaa kan hin taaneefi iftummaa kan hin qabneedha.

Fakkeenyaaf, boqonnaa tokko barannoo 3 gilgaala 8 keessatti shaakala birsagaatu dhihaate. Shaakala birsagaa kanaaf, gaaffii lama qofatu dhihaate. Gaaffileen dhihaatanis baay'ee muraasaafi ifaa kan hin taaneedha. Salphaa miti kan jechisiisus, fakkeenyi birsagaaf kennamee jiru ga'aa miti. Akkasumas, birsagni akkamitti akka qoodamu hin ibsamne. Ibsa seera birsagaa jalatti fakkeenyi kennamee jiru,

Fakkeenya, Shan, kun _____ birsaga tokko qaba.

Nama ture _____ birsga lama qaba.

Oromoo sukkuume _____ birsaga sadii qaba.

Dubbifamaa _____ birsaga afur qaba.

Caaslugni kun akka yaada hayyota armaan oliitti ibsamettis ta'e, akka yaada hayyota biroo boqonnaa lamaaffaa keessatti ka'ameetti ulaagicha kan hin guunneedha. Birsagni maal irratti hundaa'ee akka qoodamu hin keenye. Kun immoo kitaabichi hawwataa akka hin taane taasisa.

Akkasumas, haalli qoodinsa birsaga isaatii dogoggora. Sababni isaas, haala dhihaatee jiru kanaan qooddiin birsagaa kun sirri miti. Kanaaf, osoo haala armaan gadii kanaan dhihateera ta'eef gaarii ture.

Fakkeenya kitaaba keessatti dhihaate	Baay'ina birsagaa	Akka itti sirraa'uu qabu	
		Fakkeenya	Baay'ina birsagaa
Shan kun	1	Shan	1
Nama ture	2	Nama ture	4
Oromoo sukkuume	3	Oromoo sukkuume	7
Dubbifamaa	4	Dubbifamaa	4

Boqonnaama kana gilgaala 9 fi 10 jalatti shaakala sirna tuqaalee, hennaa ammennaa fi amsiqaaatu jira. Caaslugni kunis barattootaaf haala ifaafi salphaa ta'een kan dhihaate miti. Sababni isaas, akka yaada hayyota armaan olitti ibsameetti caaslugni dhihaatu salphaa irraa gara walxaxaatti deemuu qaba jedha. Garuu kitaaba kana boqonnaa jalqabaatti caaslugni dhihaate kun haala salphaan osoo hin taanee bifa walxaxaaniidha. Innis, yeroo qaban keessatti caasluga qabiyeen isaa bal'aa ta'e kana gilgaala kennameef lama qofaan haala salphaan baruun barattootatti ni ulfaata.

Itti aansuun boqonnaa lama keessatti caaslugni dhihaate, danooma, shaakala fufii, shaakala jechoota tishoo, hennaa raawwima amsiqaa fi shaakala latoo(Dhamjechaa)ti. Haaluma boqonnaa tokkoffaa keessatti dhihaate waliin kan wal fakkaatuudha. Qabiyyeen caasluga dhihaatee baay'ee bal'aafi ibsi kenname muraasa kan ta'eef, fakkeenyaafi shaakalli gilgaalaa baay'ee muraasa kan ta'aaniidha.

Bifuma walfakkaatuun caaslugni boqonnaa sadii keessatti dhihaate, shaakala gaaleefi gosoota isaa, shaakala ciroo, shaakala hennaa tarsiqaa fi raawwima darbennaadha.

Nunan (1998) boqonnaa lammaffaa keessatti haala qindaa'inaa fi dhiheenya caasluga irratti yaada isaa ibsamee jiru waliin kitaaba kana keessatti kan dhihaate mala afaan walii galteef barsiisuu keessatti haalli dhiheenya dalagaarratti hundaa'e, gilgaalaaf bakka guddaa kennee hinjiru. Barattoonni gilgaalota adda addaa dalaguu keessa caasluga akka barataniif gilgaalonni dhihaatan baay'ee muraasa. Caasluga dhihaatanii jiran sadan isaaf gilgaala tokko tokko qofatu dhihaate. Akkasumas, ibsi kenname hinjiru. Ibsi hennaa tarsiqaa fi amsiqaa kenname mata duree waliin wal hin simu. Sababni isaas mata dureen akka hennaa gosa lamaa ta'eetti kaa'ee jira. Ibsi kenname garuu, lamaanuu hennaa darbennaadha jedha.

Boqonnaa Afur barannoo sadii keessatti caaslugni dhihaate, shaakala sirna tuqaalee(Qub guddeessa), qoodduu fi hennaa murannaati.

Akka yaada Worth (1984) boqonnaa darbe keessatti ibsametti caaslugni boqonnaa kana keessatti dhihaate ulaagaa sana hin guutu. Gilgaalonni caasaa dhihaate tokko shaakalsiisuuf gahoo kan ta'an, lakkoofsaan danuu, gosa adda addaa ta'uufi hiika qabeessa ta'uu qabu. Haata'u malee, caasluga boqonnaa kana keessaaf gilgaalonni dhihaatan lakkoofsaan muraasa kan ta'aniif caasicha shaakalsiisuuf gahoo kan hin taaneedha.

Haaluma walfakkaatuun boqonnaa shan keessatti kan dhihaatee, hennaa murannaafi murannaalaati. Caasluga dhihaatan kana lamaan shaakalsiisuuf gaaffii tokko qofaatu dhihaatee jira. Kun immoo barattoota shaakalsiisuuf ga'aa kan hin taane ta'uusaa mul'isa.

Caaslugni boqonnaa ja'a keessatti dhihaate, shaakala maqaafi gosoota isaati. Barattoota shaakalsiisuuf fakkeenya dhihaate tokkoyyuu hinjiru. Akkasumas, ibsi kennames hin jiru. Kun immoo barattoonni kitaabicha irraa fedhii akka hinqabaanne taasisuu danda'a.

Boqonnaa torbaffaa keessatti kan dhihaatee jiru, maqaa akka maqibsaatti fayyadamuu yemmuu ta'u, akka yaada hayyota Atkins, et al (1995) boqonnaa darbe keessatti ibsamee jiruutti barattoonni haala dhiheenya fakkeenya shaakaluun caasluga akka baasaniidha. Shaakallii boqonnaa kana keessatti dhihaate garuu, ga'aa miti. Kanaaf, shaakala keessa akka barattoonni caasluga baratan kan taasisu miti.

Bifuma walfakkaatuun boqonnaa saddet keessatti kan dhihaate, akaakuu maqibsaafi gochimaati. Caaslugni boqonnaa kana keessaa kanneen boqonnaa darban keessatti dhihaatan irra gaariidha. Sababni isaas, tokkoo tokkoo caasluga dhihaateef ibsa kennuun fakkeenyaan deggere jira.

Fakkeenyaaf,

1. Maqibsaafi Gosoota isaa

Maqibsi maqaa yookiin bamaqaa ibsa. Kana jechuun maqaa yookiin bamaqaa irratti odeeffannoo dabalataa kenna.

Fkn, Taliileen cimtuudha. Ishiin bareedduudhas.

Jechi cimtuu jedhu, Taliilee ibsa. Inni bareedduu jedhu immoo, maqibsa ishii jedhu ibsa. Kanaafuu, jechoonni cimtuufi bareedduu jedhan maqibsoota. Afaan Oromoo keessatti maqibsi maqaa yookiin bamaqaa ibsamu sana booda dhufa.

Boqonnaalee warra kaan faana walbira qabamee yeroo ilaalamu, caaslugni kun barattootaaf, haala salphaan hubatamuu kan danda'uufi ifaa kan ta'eedha.

Boqonnaa sagal keessa caaslugni jiru, shaakala walqabsiistotaa, shaakala caasaa himaa, shaakala gochibsaafi gosoota isaati. Ulaagaa madaallii gilgaalaan yemmuu ilaalamu ulaagaa sana hin guutu. Gilgaala dhihaateef, fakkeenya kan hin jirreedha.

Haaluma walfakkaatuun boqonnaa kudhan keessatti caaslugni dhihaate, shaakala hiika jechootaafi shaakala sirna tuqaaleeti. Akkuma caasluga boqonnaa salgaaffaa keessatti dhihaatee jiruu barattoota shaakalsiisuuf, fakkeenya gaaffileen dhihaatan baay'ee muraasa.

Ittuma fufuun boqonnaa kudha tokko keessa caaslugni jiru, durduubee, himaafi gosoota himaati. Qabiyyeen isaa kan inni irratti xiyyeeffatu, shaakala himaati. Haata'umalee, hiikni himaaf kennameef fakkeenya isaa walfaallessa yookiin wal hinsimu.

Hima jechuun jechoonni walitti dhufuun yaada guutuu, fudhatamaafi qindaa'aa ta'ee kan dabarsuufi sirna tuqaaleetiin kan xumuramu jechuudha.

Fakkeenya, 1. Ani as } yaada hir'uudha
2. ishiin kaleessa }

1. Ani wagga dhufun dhaladhe } Fudhatama hinqabu
2. Bishaan namaa wajjin dubbata }

1. Biddeen ishiin nyaatte ciree ishii } qindaa'ina hinqabu
2. Barataa ani cimaa kudhanitti kutaa }

1. Jarri maatii isaanii gargaaru } fudhatama qaba
2. Naaannoo keenya haa qulqulleessinu }

Fakkeenya kenname kun haala salphaafi ifaa ta'een kan barattootaaf galuu danda'u miti. Jechoonni yeroo walitti dhufan yoo maalta'e yaada guutuufi fudhatama qabu kenna, yoo maal ta'e immoo yaada guutuu hin taaneefi fudhatama hinqabne kenna kan jedhu wanti ibsame hinjiru. Kana malees, akka ibsa kennameetti fakkeenya dhihaateeraa osoo ta'ee gaarii ture.

Akkasumas, boqonnaa kudha lammaffaa keessatti qabiyyeen caasluga dhihaatee kan inni irratti xiyyeefatu hiika jechootaa barsiisuudha. Gilgaala caaslugaa kana shaakalsiisuuf fakkenyi kenname tokkoyyuu hinjiru.

Boqonnaa kudha sadii keessatti kan dhihaatee kan irratti xiyyeefatu, shaakala hiika jechootaati. Boqonnaa kudha lama keessatti kan dhihaate waliin tokkuma.

Walumaa galatti, KBAO kutaalee 9 fi 10 keessatti qabiyyeen caasluga dhihaatee kan inni irratti xiyyeefatu kan armaan olitti ibsamee jiru yemmuu ta'u, akka sakatta'aa geggeeffameen argametti kaayyoo abdatame bira ga'uuf, caaslugni dhihaatee jiru ga'aa kan hin taaneedha.

4.3. Haala Caaslugni Itti Qindaa'e.

Caaslugni tooftaalee caasluga barsiisuutti fayyadamuun kallattiin yookiin karaa dhokataan barsiifamuuf qophaa'uu akka danda'u yaadni beektotaa boqonnaa lammaffaa keessatti ibsameera. Tooftaaleen kunneen ammo, seera dura barsiisuun boodarra fakkeeniyota shaakalsiisuufi fakkeeniyota shaakaluun seera baasuu akka ta'an ibsameera.

Kanarraa ka'uun haala caaslugni KBAO kuataa 9 fi 10 itti qindaa'e xiinxaluuf sakkatta'iinsi gilgaalota caaslugaa geggeeffameera. Sakatta'aa geggeeffameen qabxiileen qorattuun guutaman ragaa armaan gadiin agarsiifamaniiru.

Akka ragaa sakatta'a madaallii gilgaalotaa irraa hubatametti caaslugni KBAO kutaa 9 fi 10 keessatti dhihaatan baay'een isaanii, irra caalaatti amala tooftaa fakkeeniyota shaakaluun seera baasuu kan agarsiisaniidha. Irra caalaatti tooftaa kana haa mul'isan malee, guutumaatti tooftaa kanaan dhihaatan jechuun hin danda'aamu.

Akkasumas, tooftaa fakkeeniyoota shaakaluun seera baasuu irratti hundaa'uun haa qindaa'an malee, ulaagaa tooftaan kunqabu guutuu hin danda'an. Fakkeenyaaf, unka yookiin caasaa seera afaanii tokko hubachiisuuf fakkeenyonni ittiin shaakalan murteessaadha. Barnoonni tooftataa kanaan dhihaatu ammo, akka yaadni Girmaa(2005) fi Atkins, et al (1995) boqonnaa lammaffaa keessatti ibsameetti, ifaafi kan nama hawwatu, caasluga walii galtee keessa barsiisuu, unkaa osoo hin taanee hiika irratti xiyyeeffachuu, hubachuurraa gara itti fayyadamuutti darbamuu akka ta'e ibsameera.

Haata'umalee, gilgaalonni caasluga barsiisuuf, tooftaa fakkeenya shaakaluun seera baasuun qindaa'an unka irratti xiyyeeffachuun fakkeenya akka kennan ragaa sakatta'a geggeeffameen argamerraa mul'ateera.

Gama biraatiin caaslugni kutaa 9 gilgaalota boqonnaa 4 keessatti dhihaate, irra caalaatti amala tooftaa caaslugaa kallattiin barsiisuu kan hordofeedha. Akka ragaa sakattaa'aan argametti boqonnaan kun caasluga barnootaaf dhihaate gadi fageenyaan ibsuu haabaatu malee, ibsa muraasa kenne jira. Kun ammo tooftaa dura seera barsiisuun boodarra gilgaalotaan shaakalsiisuu hordofe jechisiisuu danda'a. **Fakkeenyaaf,**

1. Gaaleefi gosoota isaa

A, Maalummaa gaalee

Gaaleen caaseffama himaa keessatti, qaama himaa yoo ta'u, jecha yookiin garee jechootaa kan hojii tokkoof dhaabbataniidha. Gaaleen hima keessatti, akka qaama tokkootti socho'a.

Fakkeenyaaf, hima "Intalli faaraan bareedduun dhufte." jedhu keessatti gaaleen "**Intalli faaraan bareedduun**" jedhu akka qaama tokkootti waliin dhaabbata. Gaaleen olitti gurraacha'ee barreeffame kun, hanga tokko hiika qabaatus, ergaa guutuu hin dabarsu.

B, Gosoota Gaalee

Jecha akka mataa gaaleetti tajaajilurratti hundaa'uun gaaleen bakka afuritti qoodama. Isaanis:

1, Gaalee Maqaa

2, Gaalee Gochimaa

3, Gaalee Durduubee

4, Gaalee Maqibsaa jechuun arfan isaaniif, ibsa gabaabaafi fakkeenya kennee jira. Itti aansuun shaakala gosoota gaaleefgaaffiin dhihaatee jira.

Kanamalees, bifuma walfakkaatuun, maqaafi gosoota isaaf ibsi gabaabaafi fakkeenya erga dhihaateen booda, shaakalli caaslugaa qophaa'ee jira. KBAO kutaa 9 fuula 37-40.

Haaluma kana fakkaatuun mala seera dura barsiisuun boodarra caasluga shaakalsiisuungilgaala dhihaatan gaggabaaboofi shaakalli dhihaate muraasa haata'umalee, gilgaalota boqonnaa 5,6,7,fi 8 keessatti seera kana hordofuun dhihaatanii jiru.

Akkasumas, KBAO kutaa 10 gilgaalonni caaslugaa shan keessatti dhihaatan irra caalaatti, amala tooftaa caasluga kallattiin barsiisuu kan hordofeedha.

Fakkeenyaaf, Henna murannaafi Murannaala

I, Murannaa

Murannaan, gocha gara fuulduraa raawwatamuun isaa hin oolle, garuu, yeroon itti raawwatamu kan adda ba'ee hin beekamin ibsa.

Fakkeenya , 1. Amansiisaan deemuuf jira.

2. Barsiisaan Afaan Oromoo qormaata nuuf laachuuf jira.

3. Tarfaasaan daldala eegaluuf jira.

II, Murannaala

Hennaan murannaalaa garuu, gocha gara fuula duraa raawwatamuu malu ibsa. Gochi murannaalaan ibsamu kun gara fuula duraa raawwatamuu yookiin raawwatamuu dhabuus ni danda'a.

Fakkeenya, 1. Bokkaan ni rooba ta'a.

2. Barsiisaan Afaan Oromoo qormaata nuu laata ta'a.

3, Tarfaasaan daldala ni eegala ta'a.

Itti fufuun shaakala murannaafi murannaalaatu dhihaatee jira. KBAO kutaa 10 fuula 54.

Bifuma walfakkaatuun gilgaalonni caaslugaa seera kan hordofuun boqonnaalee 7,8fi 11 keessatti kanneen dhihaatan dura ibsa kennuun boodarra shaakalsiisuun tooftaa caasluga kallattiin barsiisuu hordofuun kan dhihaataniidha.

Walumaa galatti, kitaabilee lamaan kanarraa kan hubannuu, haalli caaslugni gilgaalotaafi boqonnaalee armaan olii keessatti dhihaate haala inni itti qindaa'e, karaa ifaa ta'een ibsa laachuun tooftaa seera dura barsiisuun boodarra fakkeeniyotaan shaakaluu hordofuu isaati.

4.4. Haala Walsimannaa Caaslugaa Boqonnaadha Gara Boqonnaatti KBAO

kutaalee 9 fi 10

Gabatee (3) xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaadha gara boqonnaatti KBAO kutaa 9.

Mata duree jiran	Boqonnaalee																		Irra deebii
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
Birsaga		√																	
Tishoo		√																	
Gaaleefi Gosoota isaa				√															
Maqaafi Gosoota				√															
Fufiilee					√														
Sarara xiqqaa						√													
Hennaa amsiqaa						√													
Tuqaafi qoodduu jabaa							√												
Maqibsootaafi gosoota isaa							√												
Hennaa raawwima ammennaa								√											
Bamaqaafi hennaa darbennaa																			
Mathima,anth imafi gochima											√								
Hennaa keessaa murannaala											√	√							
Walqabsiistota													√						
Sirna tuqaalee													√						
Yaada haqaafi dhuunfaa														√					

Haala walsimannaa caaslugaa boqonnaadha gara boqonnaatti ilaaluun kan barbaachiseef, akka yaada hayyotaatti caaslugini akka qabiyyeetti yeroo kitaaba keessatti dhihaatu salphaa irra gara walxaxaatti deemuu qaba kan jedhan waliin walqabsiisuun caaslugini dhihaatee jiru kun yaada kana hordofuun boqonnaadhaa gara boqonnaatti dhihaachuu isaa xiinxaluufiidha. Akkasumas, caaslugini irra deddeebiin dhihaachuu isaa adda baasuufiidha.

Akkuma Gabatee kanarraa hubatamutti walsimannaa(irra deddeebii) boqonnaa gara boqonnaatti kutaa 9 caasluga ilaalchisee boqonnaalee kudha saddeet kana keessatti qabiyyeewwan dhihaatan akaakuu kudha torba yammuu ta'an, kunis qabiyyicha ilaalchisee kan mul'atu, boqonnaa 2,4,5,6,7,8,11,12,13,14 keessatti qofa yemmuu ta'u, boqonnaalee 1,3,9,16,17fi 18 keessatti tasuma hin jiru. Kun immoo, kan hubachiisu haala walsimannaa boqonnaa gara boqonnaatti rakkoon jiraachuu isaa agarsiisa. Kanarraa ka'uun qabiyyeewwan dhihaatan kanneen keessaa tokko qofatu irra deddeebiifi walsimannaa qaba. Kanneen hafan garuu, qofaa isaanii kan dhihaatan ta'uu isaaniiti.

Akka Richards (2001) dhihaannaa caaslugaa ilaalchisee ibsetti, 'Qabiyyeen caaslugaa salphaa, irra deddeebi'amuu, baratamuu danda'uu, ciminaafi fedhii waliigalteef qabuun haala silabasiin wixineeffametti kitaaba barnootaa keessatti dhihaachuun barbaachisaadha.'

Yaada kanarraa akka hubatamutti haalli dhihaannaa caaslugaa kan inni walitti fufiinsa qabaachuun walsimuu danda'u yoo qabiyyichi haala tokkorra deddeebi'ee kan dhufu ta'ee qofaadha. Kanaaf, kitaabni kutaa salgaaffaa dhihaannaa caaslugaatiin haala kana kan guutu miti. Kunis, sakatta'insi taasifame kan ibsu qabiyyee baay'ee muraasa ta'aniin ala baay'een isaanii irra deddeebii kan hinqabneefi kan walsimne ta'uu isaati. Kun ammo gama walsimannaan rakkoon jiraachuusaa ragaan funaaname ni ibsa.

Gabatee(4) xiinxala walsimannaacaaslugaa boqonnaadhaa gara boqonnaatti KBAO kutaa 10^{ffaa}.

Mata duree jiran	Boqonnaalee																		Irra deebii
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
Birsaga	√																		
Hennaa amennaafi amsiqaa	√																		
Fufiilee		√																	
Tishoo		√																	
Hennaa raawwimaafi amsiqaa		√																	
Latii		√																	
Gaaleefi gosoota isaa			√																
Ciroo			√																
Hennaa Tarsiqaaifi raawwima darbennaa			√																
Bamaqaa				√															
Qub-guddeessa				√															
Hennaa murannaa				√	√														
Hennaa murannaala					√														
Maqaaleefi gosoota isaa						√													
Maqaalee akka maqibsaati							√												
Maqibsootaafi gochimoota								√											
Walqbsiistota									√										
Mathima anthimaafi gochima									√										
Gochibsa									√										
Hiika jechootaa										√		√	√						
Sirna tuqaalee										√									
Durduubee											√								
Gosoota himaa											√								

Walsimannaa boqonnaadhaa boqonnaatti kitaaba kutaa 10^{ffaa} keessatti caasluga ilaalchisee boqonnaalee kudha saddeettan kana keessatti gosti qabiyyeewwan caaslugaan walqabatani dhihaatan digdamii ja'a yemmuuta'an; kanneen keessaa lama qofatu amala walsimannaa qaba. Kana jechuun, guutummaa guutuutti, tartiibaafi duraa duuba isaa eeguun bifa dhihaachuu qabaniin dhihaatan osoo hintaane, amma tokko warreen kaan caalaa boqonnaalee kana keessatti bifa walsimuun waan argamaniif qofaadha.

Akkuma boqonnaa lammaffaa keessatti ibsuuf yaalametti, haalli dhihaannaa caasluga akka caasaa afaaniitti sagalee, dhamsagoota, latiilee, jechoota, gaalee, hima, hiika ilaallachuu danda'a. Qabiyyeewwan seerluga kunneenis, sadarkaa adda addaa keessatti tartiiba isaanii eeganii kitaaba barataa keessatti dhihaachuu qabu. (Yuunivarsiitii Jimmaa, 2007).

Kanaaf KBAO kutaa 10^{ffaa} kun ulaagaa kana waan hinguunneef gama walsimannaan rakkinni akka jiru ragaan funaaname ni ibsa.

Walumaa galatti, caaslugni kutaaleen lamaan keessaatti dhihaatanii jiran boqonnaadhaa gara boqonnaatti kan wal hinsimne ta'uu isaanii Gabatee armaan olitti dhihaatteraa hubachuun ni danda'ama.

4.5. Xiinxala Walsimannaa Caasluga Kutaadhaa Gara Kutaatti

Gabatee 5: xiinxala qabiyyee caasluga kutaalee 9fi 10 boqonnaa 1fi 2

Kutaa	Boqonnaa	Qabiyyee caasluga dhihaatee
9 ^{ffaa}	1	—
10 ^{ffaa}	1	Birsaga ijaaruufi qooduu. Hennaa ammennaafi amsiqaa adda baasuun ibsuu.
9 ^{ffaa}	2	Birsagni akkamitti akka uumamu adda baasu. Jechoota tishoo adda baasu.
10 ^{ffaa}	2	Fufiilee duraafi boodaa adda baasuun ibsuu. Jechoota tisheessuun hiika isaanii kennuu. Himoota hennaa raawwimaafi amsiqaa Latii walabaa (of danda'aa) fi walaabalaa (hirkataa) adda baasuun ibsuu.

Haala walsimannaa caasluga kutaadhaa gara kutaa keessatti ilaalamuun kan barbaadame, haala caaslugni itti dhihaatee jiru, walitti fufiinsa qabaachuu isaafi haala walfakkaataadhaan walsimannaa yookiin walunannaa qabaachuun dhihaachuufi dhiisuu isaa xiinxaluufiidha.

Haaluma xiinxala Gabatee tokkoffaa olii keessatti hubatameen boqonnaalee lamaanuu keessatti caaslugin dhihaate kan walhinsimneedha. Kutaa 9^{ffaa} boqonnaa tokkoffaa keessatti caaslugin gonkumaa hindhihaanne, Boqonnaa lamaaffaa keessatti kan dhihaates kan kutaa 10^{ffaa} boqonnaa lamaaffaa wajjin wal hinsimu. Sababni isaa kutaa 9^{ffaa} waa'ee Birsagaafi jechoota tishoo adda baasuuti. Kan kutaa 10^{ffaa} immoo waa'ee fufiilee, hiika jechoota tishoo hennaa raawwima ammennaafi amsiqaa.

Gabatee 6: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 3fi 4

Kutaa	Boqonnaa	Qabiyyee caaslugaa dhihaatee
9	3	—
10	3	gosoota gaaleewwanii adda baasuu. ciroo ofdanda'aafi hirkataa adda baasuu. Hennaa tarsiqaaifi raawwima darbennaa adda baasuu.
9	4	Gaaleewwaniifi gosoota isaa adda baasuu. Maqaaleefi gosoota isaa adda baasuu.
10	4	Bamaqooti qeenxee fi danuun akkaataa isaan maqaa yookiin gaalee maqaa bakka bu'an agarsiisuu. Dogoggora qub-guddeessaafi qoodduu barreeffama keessatti mul'atee jiru adda baasuu. Hennaa murannaa barreessuu.

Akkuma Gabatee kana irraa hubatamu, kutaa 9^{ffaa} boqonnaa 3 keessatti caaslugin gonkumaa hin dhihaanne. Kanneen boqonnaa itti aanu keessatti dhihaates qabiyyeen isaa baay'ee muraasa akka ta'e Gabatee kanarraa hubachuun ni danda'ama. Akkasumas, caaslugin kutaa lamaan keessatti dhihaate wal hinsimu. Sababni isaas kutaa 9^{ffaa} boqonnaa 4 keessatti gaaleefi gosoota isaatu dhihaate kutaa 10^{ffaa} keessatti immoo boqonnaa sadii keessatti dhihaatee jira. Kutaa 9 boqonnaa 4 keessatti kan dhihaate kutaa 10 boqonnaa 4 keessatti gonkumaa hindhihaanne. Kun immoo walsimannaan caaslugaa kutaadhaa gara kutaatti gonkumaa kan hinjirre ta'uu mul'isa.

Gabatee 7: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 5,6,7 fi 8

Kutaa	Boqonnaa	Qabiyyee caasluga dhihaatee
9	5	Fufiilee duraafi boodaa baasuu
10	5	Hennaa murannaafi murannaalaa barreessuu
9	6	Sarara xiqqaafi tuttuqaa Hennaa ansiqaa adda baasuu
10	6	Maqaaleefi gosoota isaa adda baasuu
9	7	Tuqaafi qoodduu jabaa Maqibsootaafi gosoota isaa Hennaa raawwima ammennaa
10	7	Maqaalee akka maqibsaatti tajaajilan
9	8	Bamaqaafi hennaa darbennaa
10	8	Gosoota maqibsaafi gochimootaa

Akkuma Gabatee irratti ibsametti boqonnaalee arfan kutaa lamaan keessatti dhihaatan,fooliin walsimannaa caaslugaa gonkuma kan hin mul'anneedha. Kutaa 9 hanga boqonnaa saddetiitti caaslugin dhihaate baay'ee muraasa.Fakkeenyaaf, hanga boqonnaa kanaatti gosa hennaa lama qofatu dhihaate.Hennaa amsiqaaifi hennaa darbennaa.Kutaa 10 keessatti garuu hanga boqonnaa saddet kanaatti gosoota hennaa irra deebiin boqonnaa biraa keessatti dhihaate waliin gosoota torbatu dhihaatee jira.Isaanis, hennaa ammennaafi amsiqaa, hennaa raawwimaa, hennaa raawwima darbennaa, hennaa tarsiqaaifi hennaa murannaati. Kun kan muli'isu haalli caaaslugin kutaa 9 fi 10 keessatti dhihaate kan wal hin simne ta'uusaati. Dhimmi walsimannaa qabiyyee kutaadha gara kutaatti dandeetti barattootaa cimsuufi fudhatamummaa qabaachuu kitaaba sanaaf dhimma murteessaadha waan ta'eef osoo xiyyeeffannoon itti kennameera ta'eef gaarii ture.

Gabatee 8: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 9 fi 10

Kutaa	Boqonnaa	Qabiyyee caasluga dhihaatee
9	9	_____
10	9	Gosoota walqabsiistotaa adda baasuu Mathima.anthimaafi gochima adda baasuu.
9	10	_____
10	10	Hiikaa jechootaa kennuu

Gabatee 8 irraa hubachuun akkuma dandaa'amu caaslugin kutaa lamaan boqonnaa walfakkaatu keessatti dhihaate walsimuu dhabuurra darbeee gonkuma kan hinjirre ta'uusaa mul'isa. Kun immoo kan mul'isu wanti walbira qabamee waldorgomsiifamee walsimaafi walhin simuun isaa

ka'amu kan hinjirre ta'uusaati .Sababni isaas, wanta jiru lamatu wal dorgomsiifama malee, waan jiruuf hin jirre waldorgomsiisuun hin danda'amu.

Gabatee 9: xiinxala walsimannaa caaslugaa boqonnaa 11,12,13 fi 14

Kutaa	Boqonnaa	Qabiyyee caasluga dhihaatee
9	11	Walsimannaa mathimaa,anthimaafi gochimaa Hennaa keessaa murannaala
10	11	Durduubee , Gosoota himaa
9	12	Hennaa murannaala
10	12	Hiika jechootaa
9	13	Walqabsiistota Sirna tuqaalee
10	13	Hiika jechootaa
9	14	Yaada haqaafi dhuunfaa
10	14	—

Gabatee irraa akka hubatamu akkuma boqonnaawwan darban keessatti kan dhihaatee jiru ibsame bifuma walfakkaatuun caaslugni boqonnaawwan kanneen keessatti dhihaatee kan wal hin simneedha.

Akkuma waliigalaatti, caaslugni yeroo kitaaba keessatti dhihaatu akkaataa itti dhihaachuu qabu irratti boqonnaa darbe keessatti ibsamee kan jiru, qabiyyeen caaslugaa salphaa, irra deddeebi'amu, baratamuu danda'uu, ciminaafi fedhii waliigalteef qabuun haala silabasiin wixineeffametti kitaaba barnootaa keessatti dhihaachuun barbaachisaadha (Richards, 2001).

Akka yaada hayyuu kanaatti, caaslugni dhihaate ulaagaa kana kan hin guunneedha. Sababni isaas, kutaawwan lamaan keessatti tartiiba sana eegee kan dhihaate osoo hin taanee, walkeessa fuudhamuun haala walsimataa hin taaneen, dhihaatee kan jiru waan ta'eefiidha.

4.6. Xiinxala Dhihaannaa Caaslugaa Kan Silabasii, KBAO Kutaa 9, 10 Fi

Qajeelcha Barsiisaa Kutaalee Sagaliifi Kudhanii

Gabatee 10: xiinxala walsimannaa qabiyyee caaslugaa Silabasii KBAO kutaa 9 fi qajeelcha barsiisaa kutaa salgaaffaa.

Boqonnaa	Qabiyyee caaslugaa Silabasii keessatti dhihaatee jiru	Qabiyyee caaslugaa kitaabilee barataa keessatti dhihaate	Qabiyyee caaslugaa qajeelcha barsiisaa keessatti dhihaatee
1	Hiika jechootaa haala galumsaatiin kennuu	—	—
2	Jechoota irraa birsaga baasuu Maalummaa tishoo fi akkaataa inni itti ijaaramu	Akkaataa uumama birsagaa Jechota tishoo baasuu	Wanti dhihaate hin jiru Yaadannoo waa'ee tishoo/digaalaa
3	Caasluga	—	—
4	Gaaleefi gosoota gaalee adda baasuu Maqaafi gosoota isaa adda baasuu	Gaaleefi gosoota isaa Maqaaleefi gosoota isaa	Deebii gilgaalaa Wanti dhihaate hinjiru
5	Maxxantuufi akaakuu isaanii hima keessa galchuun barreessuu	Fufiilee duraafi boodaa	Caaslugni dhihaate hinjiru
6	Fayidaa sarara xiqqaafi tuttuqaa Hennaa amsiqaa	Sarara xiqqaafi tuttuqaa Shaakala hennaa amsiqaa	Shaakala sirna tuqaalee Deebii shaakala amsiqaa
7	Tuqaafi buufata xiqqaa barreessuu Ibsa maqaafi gosoota isaa, Hennaa raawwima ammennaa	Tuqaafi qoodduu jabaa Maqibsootaafi gosoota isaa Hennaa raawwima ammennaa	Caaslugni dhihaate hinjiru Deebii shaakala sirna tuqaalee Shaakala walqabsiistotaafi gosoota isaa Shaakala hennaa raawwima fi ammennaa
8	Bamaqaafi gosoota isaa Hennaa darbennaa ibsuu	Bamaqaafi hennaa darbennaa	Caaslugni dhihaate hinjiru Shaakala bamaqaafi hennaa darbennaa
9	Tarsiqa hima keessa galchuun barreessuu	—	—
10	Gochimaafi gosoota isaa, durduubeefi raawwima darbennaa	—	—
11	Walsimannaa mathimaa, anthimaafi gochima. Murannaa	Mathima, anthimaafi gochima Hennaa keessaa murannaala	Shaakala walsimannaa mathimaa, anthimaafi gochima Shaakala fi deebii
12	Murannaala	Hennaa murannaala	Shaakala hennaa murannaalaafi deebii gilgaala
13	Walqabsiistota, Sirna tuqaalee keessaa: mallattoo waraabbii dachaafi qeenxee	Walqabsiistota Sirna tuqaalee	Shaakalaafi deebii gilgaala
14	Yaada haqaafi dhuunfaa	Yaada haqaafi dhuunfaa	Shaakalaafi deebii gilgala

Akkuma Gabatee irratti ibsamee jiru caaslugni silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti dhihaate isaan Gabatee keessaa yemmuu ta'aan haalli walsimannaa isaanii,kitaaba keessatti gaaffii dhihaateefi qajeelchafi silabsii keessatti bifa walsimeen kan dhihaatee jiru haata'uyyuu malee,bakka baay'eetti kan wal hin fakkanneedha jechuun nidanda'ama. Fakkeenyaaf, meeshaalee sadanuu boqonnaa tokkoffaa keessatti wanti walfakkaataan dhihaatee hinjiru silabasii boqonnaa tokko keessatti caasluga hiika jechootaa haala galumsaatiin kennuukan jedhutu dhihaatee jira. Kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti garuu, caaslugni dhihaate hinjiru.

kitaaba barataa boqonnaa lammaffaa keessatti akkaataa uumama birsagaatu dhihaatee jira. Silabasii keessatti immoo akkaataa jechoota irraa birsaga baasan kan jedhutu dhihaatee jira. Qajeelcha barsiisaa keessatti garuu, caaslugni waa'ee birsagaa dubbatu hinjiru. Kanarraa kan hubatamu caaslugni meesshaalee sadan keessattidhihaatanii jiran kan walhin simne ta'uudha.

Akkasumas, boqonnaama kana keessatti kitaaba barataa irratti gilgaalli jechoota tishoo baasuu dhihaatee jira.Silabasii keessa kan jiru immoo, maalummaa tishoo fi akkaataa tishoon ittiin ijaaramuudha. Qajeelcha barsiisaa keessatti immoo ibsa yookiin yaadannoo jecha tishoo digalaafi deebii gilgaalaatuu dhihaatee jira. Kunimmoo kan mul'isu caaslugni kitaaba barsiisaa, silabasiifi qajeelcha barsiisaa keessatti dhihaatee jiru kan walhin simne ta'uudha.

Akkasumas, boqonnaa shanaffaa keessatti kan dhihaatanii jiran jechoota garaagaraatti fayyadamamee jira. Innis, silabasii keessatti maxxantoota jedhee dhihaatee jira.Kitaaba barataa keessatti immoo fufiilee jedha.Qajeelcha barsiisaa keessatti immoo caaslugni dhihaate hinjiru.haaluma walfakkaatuun boqonnaa torbaffaa keessattis, silabasii keessatti tuqaafi buufata xiqqaa, ibsa maqaa jedhee jira.Kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessattimmoo tuqaafi sarara xiqqaa, maqibsa jedhee dhiheesseetu jira.Kunis walsimannaa dhabuu isaanii mul'isa.

Kana malees, boqonnaa sagaliifi kudhan silabasii keessatti caaslugni dhihaatee jira.Garuu, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti caaslugni dhihaate hinjiru.

Bifuma walfakkaatuun caaslugni boqonnaalee kanneen hafan keessatti dhihaatanii jiranis, haaluma walfakkatuunidha.Innis, ibsi caasluga yoo kitaaba barataa keessatti dhihaateef qajeelcha barsiisaa keessatti deebii gilgaalaa qofatu dhihaata.Ibsi yoo kitaaba barataa keessatti hin dhihaanne ta'eef immoo qajeelcha barsiisaa keessatti ibsa kennuun deebii gilgaalatu

dhihaata. Boqonnaalee hunda keessatti iddootti kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti walfaana ibsi caaslugaa dhihaate hinjiru. Akkasumas, silabasii keessatti hanga boqonnaalee kudha saddetiitti caasluga jedhee dhihaatee jira .kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti garuu, caaslugin dhihaate kan hinjirre ta’uun akka hanqina tokkootti kan mul’ataniidha. Akka yaada hayyuu (Brown,2000) jedhetti qajeelcha barsiisaa keessatti gilgaalli dabalataa caasluga shaakalsiisuuf dhihaate hinjiru.

Gabatee 11: xiinxala walsimannaa qabiyyee caaslugaa KBAO kutaa 10, silabasii fi qajeelcha barsiisaakutaa kurnaffaa.

Boqonnaa	Qabiyyee caaslugaa Silabasii keessatti dhihaatee jiru	Qabiyyee caaslugaa kitaabilee barataa keessatti dhihaate	Qabiyyee caaslugaa qajeelcha barsiisaa keessatti dhihaatee
1	Maalummaa birsagaa himuu, sirna tuqaalee,hennaa ammennaafi amsiqaa	Birsaga ijaaruufi qooduu Hennaa ammennaafi amsiqaa	Shaakala birsagaa Shaakala sirna tuqaalee
2	Tishoo fi ijaarsa tishoo ni tarreessu. Maalummaa latiilee addaan baasanii barreessu.	Danooma, fufiilee boodaa adda baasuu Jechoota tisheessuun hiikaisaanii kennuu	Danooma, shaakala fufiilee Deebii jechoota tishoo
3	Gaaleefi gosoota isaa adda baasuu Ciroofi gosoota isaa adda baasu, Tarsiqaafi raawwima darbennaa	Gaaleefi gosoota isaa adda baasuu Ciroo hirkataafi of danda’aa adda baasuu Hennaa tarsiqaafi raawwima darbennaa adda baasuu	Deebii gilgaalotaa
4	Bamaqaa ramaddiifi saala isaa ni ibsu. Qub-guddeessaafi qood duu, murannaa barreessuu	Bamaqoota danuu yookiin qeenxee Qubguddeessaafi qoodduu adda baasuu Hennaa murannaalaa barreessuu	Deebii gilgaalaa
5	Murannaafi murannaala barreessuu	Hennaa murannaafi murannaalaa barreessuu	Deebii gilgaalaa(ajaja barsiisaa)
6	Maqaafi gosoota isaa	Maqaaleefi gosoota isaa adda baasuu	Deebii gosoota maqaa
7	Maqaalee akka maqibsaatti fayyadamu	Maqaalee akka maqibsaatti tajaajilan	Deebii gilgaalaa
8	Ibsa maqaafi gosoota isaa Gochimoota akaakuudhaan adda baasuu	Gosoota maqibsootaafi gochimootaa	Deebii gilgaalaa
9	Gosoota walqabsiistotaa Caasaa himaa addaan baasanii ibsuu Ibsa gochimaafi gosoota isaa	Gosoota walqabsiistotaa adda baasuu Mathima, anthimaafi gochima adda baasuu Gosoota gochibsaa adda baasuu	Gosoota walqabsiistotaa Deebii gilgaalaa Shaakala gochibsaa fi gosoota isaa
10	Hiika jechootaa kennuu Sirna tuqaalee keessa sarara xiqqaafi tuq-lamee	Hiika jechootaa kennuu Sirna tuqaalee galchuun barreessuu	Shaakala jechootaa Deebii gilgaalaa
11	Faayidaafi gosoota durduubee	Durduubee kennaman irratti himoota ijaaruu Gosoota himaa adda baasuu	Shaakala fayidaa durduubee Deebii gilgaalaa
12	Hiika jechoota kallattiifi faallaa kennuu	Hiika jechoota kallattiifi faallaa kennuu	Deebii gilgaala
13	Hiika jechootaafi faallaa jechootaa barreessuu	Hiika jechoota kallattiifi faallaa adda baasuu	Shaakalaa hiika jechootaa Deebii gilgaalaa

Akkuma Gabatee kana irraa hubachuun danda'aamutti caaslugni silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti dhihaatee jiru kanneen armaan olitti ibsamaniidha. Gaaffiin kitaaba barataa keessatti dhihaate deebiin isaa qajeelcha keessatti bifa walsimeen dhihaatee kan jiruudha. Kutaa kana keessatti kan dhihaatee jirus kan kutaa sagalii waliin garaagarummaa hin qabu. Kan adda taasisu yoo jiraate caaslugni kitaaba barataa keessatti dhihaatee qajeelcha keessatti bakka itti hin dhihaatin hafe kan hinjirre ta'uusaati.

Boqonnaa tokkoffaa silabasii keessatti birsaga ilaalchisee caaslugni dhihaatee jiru, maalummaa birsagaa himuudha. Kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti immoo shaakala birsagaafi birsga ijaaruufi qooduudha. Kun kan agarsiisuu walsimannaan gidduu isaanii kan hinjirre ta'uudha. Bifuma walfakaatuun meeshaalee sadan keessatti akkuma kutaa salgalffaa keessatti dhihaatee jiru jecha garaagaraan caaslugni gosni tokko dhihaatanii jiru. Innis, silabasii keessatti latiilee, ibsa maqaa, ibsa gochimaa jedhee kan jiru kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti immoo, danooma, fufiilee, maqibsafi gochibsa jechuundhihaatee jira.

Akkuma waliigalaatti KBAO kutaalee 9 fi 10 qajeelcha barsiisaafi silabsii kutaalee lamaanii keessatti caaslugni dhihaate kitaaba keessatti gaaffii dhiheessuun qajeelcha keessatti deebii isaa bifa walsimuun dhiheesseera. Haata'umalee, gama ibsa caaslugaan yoo ilaalamee kan walsimu miti. Kutaalee lamaan keessatti haala walfakkaataa ta'een ibsi kitaabaa fi qajeelcha keessatti dhihaate iddoo tokkoyyuu hinjiru. Yoo ibsi kitaaba keessatti kennameef qajeelcha keessatti deebii gilgaalaa qofatu dhihaata. Yoo ibsi qajeelcha barsiisaa keessatti dhihaateef immoo gaaffiin kitaaba keessatti dhihaata. Kun walsimuu dhabuu isaanii mul'isa. Akkasumas, akka barattoonni kitaabicharraa fedhii akka hinqabaanne nitaasisa. Sababni isaa, caasluga ibsi isaa kitaaba barsiisaa keessatti hin dhihaanne yeroo barsiisaan qajeelcha irraa barsiisu barattoonni yeroo hundaa akka barsiisaan qabiyyee kitaabaan ala ba'ee yoo barsiisee caalaatti akka isaaniif galutti waan fudhataniif ibsi kennamu haala walsimeen qajeelchaafi kitaaba keessatti osoo dhihaatee irra caalaa filatamaadha.

Boqonnaa Shan

Guduunfaafi Yaboo

5.1. Guduunfaa

Qorannoo kun xiinxala kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaalee 9fi 10 haala dhiheenyaafi walsimannaa caaslugaa irratti kan gaggeeffamedha. Barnootaa afaanii keessatti yeroo ammaa qabiyyeewwan dhihaatan keessaa harki caalaan dandeettiiwwan afaaniiti. Gartuu dandeettiiwwan kanneen xixiqqoo keessaa ammo caaslugni isa tokkodha. Haaluma kanaan, jarreen kana ammo, qixa dhihaachuu qabaaniin akka dhihaata taasisuu keessaatti gahee olaanaa kan taphatu sirna barnootaati.

Kaayyoon qorannoo kanaa haala dhiheenyaafi walsimannaa caaslugaa KBAO kutaaleesagaliifi kudhanii xiinxaluu yoo ta'u, hanqinoonni mul'atan yoo jiraatan yaada furmaataa eeruudha. Kana raawwachuufis qorannoon kun saxaxa qorannoo keessaa gosoota qorannoo ibsaa/adddeessaa sakatta'aan akka gaggeeffamu ta'eera. Meeshaalee funaansa ragaalee qorannichaa keessatti dhimma itti bahame sakatta'iinsa dokumentiiti. Innis, meeshaaleen dhimma itti ba'ame, kitaaba barataa, qajeelcha barsiisaafi silabasiin adeemsa qorannoo akkamtaafi ammamtaan qaacceffamanii ibsamani jiru. Odeeffannoo argamanirratti hundaa'uun yaadolee argannoo hanqina walsimannaa caaslugaa kitaaba barnootaa kanneen kessatti mul'atan cuunfamanii dhiyatani jiru. Akka bu'aan xiinxala meeshaalee kanneen irra argame mul'isutti hanqinaaleen walsimannaa caaslugaa kitaabilee kutaa lamaanuu, qajeelchaa fi silabasii keessatti mul'atanii jiru.

Haaluma kanaan akka qorattuun argannoo odeeffannoo xiinxala ragaa kitaabilee kanneen irraa argateetti. Hanqinaalee hedduun jiraachuun mirkanaa'ee jira. Hanqinaalee mul'atanirrattis yaada waliigalaatiin akka armaan gadiitti keessee jirti. Isaanis: hanqina walsimannaa caaslugaa boqonnaadhaa gara boqonnaattiifi kutaadhaa gara kutaatti jiraachuu, keessattuu silabasii keessatti walsimannaan jiraachuu dhabuu, akkasumas, qajeelcha barsiisaa wajjin walsimuu dhabuufi hanqina qabiyyeewwan dhiyaataniif walsimsiisuun yaadannoofi ibsa dabalataa kennuu dhabuu, haala caaslugni itti dhihaatee jiruufi fakkeenyi dhihaate caasluga shaakalsiisuuf ga'aa kan hintaane ta'uu, ibsi bifa walsimateen kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti kan dhihaatee hin jirre ta'uu, caaslugni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti dhihaatee hin

jirre silabasii keessatti dhihaachuu fi kan walhin simne ta'uufi kitaabilee kutaa lamaan keessatti boqonnaawwan kudha saddet jiran keessaa caaslugni hanga boqonnaa kudha Afurii qofatti kan jiru ta'uun isaa xiyyeeffannoon caaslugaaf kenname muraasa ta'uu qorattuun hubatteetti.

Waluumaagalatti xiinxala haala dhihaannaafi walsimannaa caaslugaa kitaabilee barnootaa Afaan Oromoo kutaa salgaaffaafi kurnaffaa bara 2005 tti qophaa'anii hojii irratti yeroo kana argaman madaallii godhameen rakkooleen gargaaraa akka mul'atan xiinxala taasifamerraa hubachuun danda'ameera. Kanaafuu yaadoleen armaan olitti yaada guduunfaa jalatti eeraman kunniin fala argate taanaan hanqinnoonni kunniin akka fooyya'an qorattuun mirkaneeffatteetti. Kanumaa wajjin walqabatee hanqinoota mul'ataniif qaamni sababa ta'uu danada'a jedhamee qorattuun hubatame, qopheessitoonni meeshaalee sirna barnootaa kanneen qopheessaniifi gulaaltonni meeshaalee kanneen gulaalan sirriitti of eeggannoo godhuu dhabuufi haalaan sakatta'anii gulaalliin barbaachisu gadi fageenyaa godhamuufi dhabuun sababa rakkoo kanaa ta'uu danda'a.

Dabalataanis akka hubannoo qorattuutti haaluma sakatta'a dokimantiirraa hanqinoota jiran xiinxala barruu kitaabilee kanneenii boqonnaa, boqonnaadhaan fi kutaadhaa kutaatti walcinaa qabuun sakattatee rakkoo jiru addaan bastee ibsiteetti. Kanaaf, haalli dhihaannaa caaslugaas ta'e, walsimannaan boqonnaadhaa gara boqonnaafi kutaati gara kutaattii xiyyeeffannoo guddaa kan barbaaduudha.

5.2. Yaboo

Hanqinoota qorannoo kanaan adda ba'an irratti hundaa'uun yaboon armaan gadii kennamee jira.

1. Kitaabota barataa Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 keessatti qabiyyee caasluga dhihaataniif xiyyeeffannoon osoo kennamee gaariidha. Ogeeyyiin qophii meeshaalee barnootaa irratti bobba'an haala kaayyoo qabiyyeen caasluga dhihaatuufi haala gilgaalonni caasluga itti dhihaatan walsimsiisuun osoo dhiheessanii barattoonni afaan barataan irraa akka bu'aa argatan taasisuuf akkasumas; guddina afaanichaatiif illee kan kanaan dura caalaa gaarii ta'a.
2. Qabiyyeen caasluga shaakalchiisuuf kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 9 keessaatti dhihaatangama walsimannaa boqonnaadhaa gara boqonnaatti jiruuf osoo xiyyeeffanno kennamee gaariidha. Barattoonni muuxannoo caasluga bifa walitti fufinsa qabuufi walsimaa ta'een barachuuf carraa yoo argatan kallattii adda addaan akka fayyadaman

isaan taasisa. Kanaaf caaslugni boqonnaadhaa gara boqonnaatti dhihaatu hawwataa ta'uun akka barattootaaf bifa salphaan hubatamuu danda'utti walsimee osoo qophaa'ee gaariidha.

3. Qabiyyeen kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 10 keessatti caasluga shaakalchiisuuf qophaa'an akkuma kan kutaa 9 rakkoo walsimannaa waan qabuuf osoo xiyyeeffannoo qophaa'ee gaarii ta'a.
4. Kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaalee 9 fi 10 gidduu hariiroon isaan qaban fooyyaa'aa ta'uuyuu, gahaa miti. Kunis, kutaa tokko keessatti hariiroo boqonnaalee gidduu jiruun walcinaa qabnee yoo ilaallu fooyyaa'adha malee guutummaa guutuutti seera isaa eegee dhihaatee jechuu miti. Kunis, caaslugni walfakkaataan boqonnaalee walfakaataa keesaatti osoo dhihaatee gaarii ture. Akkasumas, baay'inni caaslugni kutaadhaa gara kutaa itti aanuu keessatti dhihaatu haala walsimeen osoo ta'ee kaayyoo barbaadame bira ga'uuf gaarii ture. Waan kana ta'eef, caalaatti bu'aa barbaadamu bira gahuufi kaayyoo qabiyyichaa milkeessuuf haala qophii isaa keessatti itti yaadamee hariiroon kutaalee lamaanii gama cimuu danda'uun yoo qophaa'ee caalaatti bu'a qabeessa ta'a.
5. Caaslugni kitaaba barataa, qajeelcha barsiisaafi silabasii keessatti dhihaatus bifa walsimeen dhihaatee osoo jechoota walfakkaataan dhihaatee gaariidha.

Walumaagalatti, xiinxala kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaalee 9fi 10 haala dhiheenyaafi walsimannaa caaslugaatiin taasifameen argannoon argameefi yaboon kana olitti dhihaate jira.

Wabiilee

Addunyaa Barkeessaa.(2011). *Akkamtaa: Yaadrimee Qorannoo*. Finfinnee: Far East Trading plc.
Allwright.R.L (1990), *What Do We Want Teaching Materials For Currents In Language*

Teaching ,Oxford: Oxford University Press.

Atkins, And et al. (1995). *Skill Development Methodology, Part II*.Addis Ababa: Addis Ababa University.

Asaayyee Baqqalaa. (2007). “Argamisaafi Itti Fayyadaminsa Sagantaa Barnoota Afaan Oromoo Raadiyyoorraa: Kutaa 1-4 Irratti Kan Xiyyeeffate.” Qo’annoo Eebba Boodaa yuunivarsiitii Finfinnee. (Kan Hinmaxxaffamne).

Batstone, R. (1995). *Grammar*.Oxford: Oxford University Press.

Biiroo Barnoota Oromiyaa. (2005). *Barnoota Afaan Oromoo Kitaaba Barataa: Kutaa 9ffaa*: MK. PUBLISHERS.Ltd.

Biiroo Barnoota Oromiyaa. (2005).*Barnoota Afaan Oromoo Kitaaba Barataa: Kutaa 10ffaa*: MK.PUBLISHERS.Ltd.

Biiroo Barnoota Oromiyaa. (2005).*Barnoota Afaan Oromoo Qajeelcha Barsiisaa Kutaa 9ffaa*: MK.PUBLISHERS.Ltd.

Biiroo Barnoota Oromiyaa. (2005).*Barnoota Afaan Oromoo Qajeelcha Barsiisaa Kutaa 10ffaa*: MK.PUBLISHERS.Ltd.

Brown D. (2000). *Teaching By Principles, AnInteractive Approach To Language Pedagogy*. Second Edition Longman.

Brown D. (1987). *Principles Of Language Learning And Teaching*. Englewood Cliffs Prentice I Hall.Inc

Celce-Murcia, M. (1988).*Techniques AndResources In Teaching Grammar. Hong- Kong*: Oxford University Press.

Celce- Murcia, M. (1991).*Teaching English As A Second Or Foreign Language*.Second Edition.Los Angeles: Heinle Publishers.

Cook’s. (2001). *Second Language Learning And Language Teaching*.Holder Headline.

Crystal, D. (1997). *The Cambridge Encyclopaedia Of Language*.Cambridge: Cambridge University Press.

Cunning Worth, A. (1984).*Evaluating And Selecting Etlteaching Materials*. UK: Athenaeum Press Ltd.

- Dasse Birhane. (1988). *“An Evaluation Of The Effectiveness Of Modern Teaching Methods.And The Extent To Which This Are Implemented In Freshman English Courses.”*Addis Ababa: A.A. University. UnPrinted.
- Dublin, Fraud &Olshtain, Elite, (1986).*Course Design: Developing Programs And Materials ForLanguage Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duulaa Kafanaa . (2009). *Xiinxala Qindaa’inaafi Haala Ittidhiheenya Gilgaalota Seerluga Kitaaba Barataa Kutaal^{ffaa}*: Xiyyeeffannaan Addaa Mana Barumsa Sadarkaa 2^{ffaa} Machaaraa:Dhaabbilee Barnoota Olaano Keessatti. Finfinnee (Waraqaa Qorannoo Digirii 2^{ffaa} Kan Hin Maxxanfamne).
- Girmaa Guddataa (2005).*Xiinxala Hojiirra Oolmaa Jechoota Xiinqooqaafi Ogbarruu Koree Waaltina Afaan Oromootiin Moggaafamanii*: Barnoota Olaano Keessatti. Finfinnee (Waraqaa Qorannoo Digirii 2^{ffaa} Kan Hin Maxxanfamne).
- Heinich, R. (1993). *Instructional Design Models*.New York: Macmillan Publishing Company
Heinich.And Et Al. (1989).*Instructional Media*, New York: Macmillan Publishing Company
- Ijaaraa Baatuu (1999). *Haala Dhiyeessa Xinlatii Afaan Oromoo Daree Barnootaa Keesatti: Haala Barattoota Kutaa Kudha Tokkoffaa Mana Barumsa Qophaa’Ina Gobbaa*. Addis Ababa Universty(MA Thesis).
- Nasr, R. T. (1972).*Teaching AndLearning English*.Singapore: Longman Singapore Publisher.
- Nunan, D. (1989). *Designing Task For The Communicative Classroom*.Cambridge: Cambridge University Press
- Richards And Rodgers. Theodore. (1986). *Approach And Method In Language Teaching*. Cambridge:Oxford University Press.
- Richards J. C And Rodgers T.S. (2001). *Approaches AndMethods In Language Teaching*. A Description And Analysis. Great Britain: Cambridge University Press.
- Richardas.J.C (2001).*Curriculum Development InLanguage Teaching*.Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards. J And Renandya.W. (2002), *Methodology InLanguage Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sharma, K and Tuteja, T.(2005). *Teaching Of Language AndLinguistics*.Delih: Ajay Verma.
- Stern, H.H. (1992). *Issues AndOptions In Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

Stern, H.H. (1984). *Fundamental Concept Of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

Ur, P. (1996). *A Course In Language Teaching Practice And Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Walkin' Cane Mark. (1994). *Walk-In' The Talk*: Employee HIV Educational Materials. Washington, DC: U.S. Department Of Enrgy.

Widdowson, H.G.(1990). *Aspects Of Language Teaching*. OUP

Yule, G.(1996). *The Study Of Language*.2nd .(Edt), Cambridge: Cambridge University Press.

Yunivarsiitii Jimmaa (2007). *Qopheessa Silabasiifi Meeshaalee Barnootaa*(Moojuulii Hinmaxxanfamne). Muummee Afaan Oromoo Fi Og-barruu.

Dabaleewwan

Dabalee A: Qabxiilee Caasluga KBAO Sakatta'uun Guutaman.

Kitaaba Barataa Afaan Oromoo Kutaa 9ffaa

Boqonnaa	Fuula	Gosoota Caaslugaa	Ajaja
2	20	Birsaga	Gaaffiiwwan armaan gadii gareen irratti mari'adhaa.
		Tishoo	Jechoota armaan gadii tisheessuun hiika isaanii kenni.
4	38	Gaaleefi gosoota isaa	Himoota armaan gadii keessaa gaaleewwan adda baasuun gosoota isaanii himi.
	39	Maqaafi gosoota isaa	Gosoota maqaa shananiifi maqaalee sadi sadii barreessi
5	48	Fufiilee	Jechootarraa fufiilee adda baasuun fufii duree ykn fufii duubee ta'uu himi.
	50	Maqaa akka maqibsaatti	Gaaleewwan armaan gadii keessatti maqaalee akka maqibsaatti tajaajilan adda baasuun akkamitti akka maqaa ibsan himi.
	50	Hennaa ammennaa	Himoota armaan gadii keessaa himoota hennaa ammennaatiin barreeffaman adda baasi.
6	59	Sarara xiqqaafi tuttuqaa	Himoota armaan gadii keessatti sarara xiqqaa (-) fi tuttuqaa(...) bakka barbaachisanitti galchi.
	60	Hennaa amsiqaa	A, Himoota armaan gadii keessaa, himoota hennaa amsiqaatiin barreeffaman adda baasi. B, Hennaa amsiqaatti fayyadamuun himoota mataakeetii shan barreessi.
7	71	Sirna tuqaalee	Himoota armaan gadii keessatti bakka barbaachisutti tuqaafi qoodduu jabaa galchi.
	73	Maqibsa fi gosoota isaa	Himoota armaan gadii keessatti maqibsoota jala sararuun gosoota isaanii himi.
	74	Raawwima ammennaa	Himoota armaan gadii keessaa kan raawwima ammennaatiin barreeffaman adda baasi.
8	81	Bamaqaa	Himoota armaan gadii keessatti bamaqaalee jala sarari
	82	Hennaa darbennaa	Himoonni armaan gadii hennaa darbennaatiin barreeffaman. Hima kamtu tajaajila kam akka ibsu adda baasi.

11	111	Walsimannaa mathimaa, anthimaafi gochimaa	A, Himoota armaan gadii irra deebi'uun erga dubbistee ergaa sirrii akka kennan godhii barreessi.
	112		B, Himoota kanaan gadii keessatti mathimni, anthimniifi gochimni wal hin simne. Walsimsiisuun irra deebi'ii barreessi. C, Jechoota kanaa gaditti dhihaatan irratti himoota mataakeetii shan barreessi.
	113	Hennaa keessaa murannaala	A, Waan fuulduratti hojjechuuf karoorfatee shan barreessi B, Odeeffannoo kanaan gadii keessatti dhihaate irratti hundaa'uun Tolaan torbee dhufu keessa maala akka karoorfateefi hin karoorfanne barreessi. C, Cimdii cimdii ta'uudhaan waan torbee dhufu , ji'a dhufuufi waggaa dhufu hojjechuuf karoorfattan walgaafadhaa. Gabatee kanaa gadii dabtara keessan irratti erga garagalchitanii booda, hiriyyaan keessan maal akka hojjechuuf karoorfate gaafachuun keessatti barreessaa.
12	123	Murannaala	A, Waan fuulduratti hojjechuu/raawwachuu/ kee shakkitu shan barreessi. B, Odeeffannoo Gabatee kanaa gadii keessatti dhihaate irratti hundaa'uun, Badhaatuun torbee torbee dhufu keessa maal raawwachuu akka qabdu kan ibsan himoota shan barreessi. C, Cimdii cimdii ta'uun waan torbee dhufu, ji'a dhufuufii waggaa dhufu hojjechuu keessan shakkitan walgaafadhaa.
13		walqabsiistota	A, Walqabsiistota kanaa gaditti kennaman keessaa filchuun bakka duwwaa himoota armaan gadii keessatti galchuun barreessi.
14	136	Yaada haqaafi dhuunfaa	A, Gaaffiiwwan armaan gadii yaada haqaafi dhuunfaa ta'uu isaanii adda baasii barreessi. B, Yaadolee dhuunfaafi haqaa sadi sadii barreessi.

Dabalee B : Qabxiilee caasluga KBAO sakatta'uun guutaman.

Kitaaba barataa Afaan Oromoo kutaa 10ffaa

Boqonnaa	Fuula	Gosoota Caasluga	Ajaja
1	8	Birsaga	A, Gaaffiiwwan armaan gadii gareen irratti mari'adhaa. B, Jechoota armaan gadii birsaga meeqa meeqa akka qaban adda baasi.
	9	Tuqaalee	A, Gaaffiiwwan armaan gadii gareen irratti mari'adhaa. B, Gaaffiiwwan armaan gadii tuqaalee yaada xumuraaf oolan bakka gakuu qabutti galchuun agarsiisi.
	10	Hennaa	A, Gaaffiiwwan armaan gadii akkatuma gaafatamteen deebii isaa barreessi. B, Fakkeenya armaan olii irratti hundaa'uun himoota armaan gadii hennaa ammennaafi amsiqaa agarsiisan adda qooduun agarsiisi.
2	25	Fufii	A, Jechoota armaan gadii fakkeenya armaan oliirratti hundaa'uun,baay'ina(Danooma) jechoota armaan gadii agarsiisi. B, Jechoota armaan gadiirraa fuftoota baasuun agarsiisi.
	26	Jechoota Tishoo	A, Gaaffiiwwan armaan gadii fakkeenya armaan olii irratti hundaa'uun deebisi. B,Jechoota armaan gadii tisheessuun hiika isaanii kenni
	28	Hennaa raawwima ammennaafi amsiqaa	A, Gaaffiiwwan armaan gadii fakkeenya armaan oliirratti hundaa'uun deebisi B, Gaaffiiwwan armaan gadiin hima ijaaruun agarsiisi. C, Himoota gaaffiiwwan 'B' jala jiraniif ijaarte keessaa isaa kamtu raawwima ammenna isa kamtu immoo darbenna agarsiisa.
	30	Lattoo/dhamjecha/	Fakkeenya armaan oliirratti hundaa'uun latii walabaa fakkeenya shan kennuun agarsiisi.
3	36	Gaalee fi gosoota isaa	A, Himoota armaan gadii keessaa gaaleewwan adda baasuun gosoota isaanii himi. Gaaffiiwwan erga dhuunfaan deebistanii booda, gareen irratti mari'achuun sirrii ta'uu keessan mirkaneeffadha. B, Himoota mataakee shan an gaaleewwan addaa addaa ofkeessaa qaban barreessi.
	37	Ciroo	Himoota armaan gadii keessatti ciroo ofdanda'aa si'a lama ciroo hirkataa immoo si'a tokko jala sarari.
		Hennaa Tarsiqaa fi Raawwima Darbenna	Himoota arman gadii keessatti,hennaa tarsiqaa osoo jala hin sararin,raawwima darbenna ammoo jala sararuun agarsiisi.

4	45	Bamaqaa	Bamaqoota (Maqdhaalota) qeenxee fi danuu Gabatee armaan olii keessa jiranitti fayyadamuun, akkaataa isaan maqaa ykn gaalee maqaa bakka bu'uu danda'aniin himoota mataakee barreessi. Sirna tuqaalee qub-guddeessaafi qoodduu sirrii ta'etti fayyadami.
		Sirna tuqaalee(Qub-guddeessaafi qoodduu)	Barreeffama gabaabaa armaan gadii keessatti dogoggorri qub-guddeessaa ni mul'ata; akkasumas, qoodduun iddoo barbaachisutti itti hin fayyadamne. Dogoggoroota kanneen sirreessuun irra deebi'i barreessi.
	46	Hennaa murannaa	Hennaa murannaan himoota mataakeeti shan barreessuun hiriyyoota keetti agarsiisuun irratti mari'adhaa.
5	54	Murannaafi murannaala	Hennaa murannaafi murannaalaatiin himoota mataa keetii shan shan barreessuun hiriyyoota keetti agarsiisuun irratti mari'adhaa.
6	63	Maqaafi gosoota isaa	Himoota armaan gadii keessatti maqaalee adda addaa baasuun jala sarari, gosa isaaniis himi.
7	73	Maqaa akka maqibsaatti	A, Himoota armaan gadii keessatti maqaalee akka maqibsaatti tajaajilan jala sarari. B, Maqaalee shanan armaan gadii akka maqibsaatti fayyadamuun himoota shan barreessi.
8	86	Maqibsaafi gochima	Himoota armaan gadii keessatti maqibsootaafi gochimoota adda baasuun gosa/akaakuu isaanii himi.
9	98	Walqabsiistota	A, Walqabsiistota kanaa gaditti kennaman gos gosa isaanii adda baasuun barreessi. B, Walqabsiistota kanaa gaditti kennaman irratti himoota mataakeetii ijaari.
	99	Caasaa himaa	A, Himoota kanaa gaditti kennaman keessaa mathima adda baasuun barreessi. B, Himoota kanaa gaditti kennaman keessaa gochima adda baasuun barreessi. C, Himoota kanaa gaditti kennaman keessaa aanthima adda baasuun agarsiisi.
	100	Gochibsaafi gosoota isaa	A, Gochibsa himoota kanaa gadii keessatti argaman adda baasii barreessi. Gosa gochibsa kamii akka ta'es agarsiisi. B, Gochibsa kanaa gadii irratti himoota mataakeetii ijaari. Gosa gochibsa hima irratti ijaartees maddiitti barreessi.
10	104	Hiika jechootaa	A, Jechoonni kanaa gadii dubbisa armaan olitti dubbiste keessaa kan ba'an. Akka galumsa isaaniitti hiika isaanii

			barreessi. Itti aansuun hiika kenniteef ifa gochuuf himoota mataakeetii irratti ijaari. B, Jechoota kanaa gaditti kennamaniif hiika sirrii ta'e tokko filadhu.
	105	Sirna tuqaalee	Himoota kanaa gadii keessatti bakka barbaachisaa ta'e hundatti sirna tuqaalee sirrii galchuun irra deebi'ii barreessi.
11	114	Durduubee	Durduubee kanaa gadii irratti himoota mataakeetii ijaari
		Himaafi gosoota isaa	A, Jechoota kanaa gaditti dhihaatan irratti himoota fudhatama qabanuu mataakeetii ijaari B, Gosoota himaa kanaa gadii barreessi. C, Gosa himaa Gabatee kanaa gadii keessatti kennaman jalatti himoota mataakeetii shan shan barreessi.
12	122	Hiika jechootaa	A, Jechoota kanaan gadiif hiika kallattii kenni. Itti aansuun hiika kenname ifa kan godhu hima mataakeetii irratti barreessi. B, Jechoota kanaa gadiif hiika faallaa kenni. Itti aansuun hiika kenname ifa kan godhu hima mataakeetii irratti barreessi.
13	130	Hiika jechootaa	A, Jechoota kanaa gadiif hiika sirriidha jettu filadhu B, Jechoota kanaa gadiif hiika faallaa filadhu.

Ibsa (Declaration)

A) Ani qorattuun maqaafi mallattoon koo armaan gadiitti eerame, qorannoon kun hojii koo ta'uu isaafi kanaan duras yuunivarsiitii kamiyyuu keessatti qorannoo eebbaaf kan hindhihaatiin ta'uusaa; akkasumas wabiileen qorannoo kanaaf dubbisee haala seera qabeessa ta'een fudhadhee, wabilee keessattis nan mirkaneessa.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____

Ani Dr. _____ barattuun kun hojii ishee of ittisuuf dhiheessuu danda'uu ishee mallattookootiin mirkaneessa.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____